

إِنَّ الْجِهَادَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ
فَتَنَحَّهُ اللَّهُ لِخَاصَّةِ أَوْلِيَائِهِ

نهج البلاغه • خطبه ٢٧

نقش زنان در تداوم نهضت حسینی

سیدعلی صادقی سنگدهی

سرشناسه: صادقی سنگدهی، سید علی، ۱۳۵۷
عنوان و نام پدیدآور: نقش زنان در تداوم نهضت حسینی/سید علی صادقی سنگدهی
مشخصات نشر: تهران: صریح، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری: ۱۳۶ ص.
شابک: ۳-۷۷-۵۲۶۲-۶۰۰-۹۷۸، ۵۰۰۰۰ ریال
موضوع: زنان در اسلام - زنان مسلمان - وضع سیاسی و اجتماعی
شناسه افزوده: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، نشر صریح
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱، ۱۷ن ص/۲۳۰/۱۷۲BP
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۱
شماره کتابشناسی ملی: ۷۰۱۲۷۹۱

بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس

صریح
انتشارات

نقش زنان در تداوم نهضت حسینی

سید علی صادقی سنگدهی

مدیر هنری و طراح جلد: محمد صمدی

صفحه‌آرایی: سمیه روح‌اللهی ■ ویراستار: فاطمه آهنگری

نوبت چاپ: اول/۹۲ ■ شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

شابک: ۳-۷۷-۵۲۶۲-۶۰۰-۹۷۸ ■ ۵۰۰۰ ریال

تهران ■ خیابان شهید بهشتی ■ خیابان شهید سرافراز

کوچه دوم ■ شماره ۱۷ ■ طبقه چهارم

مرکز بخش: خیابان انقلاب ■ روبه‌روی دانشگاه تهران

پلاک ۱۲۶۶ ■ تلفن و فاکس: ۶۶۹۵۴۱۰۸

سازمان هنری و ادبیات دفاع مقدس

تلفن: ۸۸۵۲۸۹۰۳ ■ ۸۸۵۲۸۹۰۵

www.bonyadedefa.ir ■ info@bonyadedefa.ir

استان مازندران ■ ساری ■ کمربندی شرقی ■ اداره

کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس مازندران

رتبه نخست

کنگره عاشورا پژوهی اداره کل اوقاف و امور خیریه مازندران

رتبه سوم

کنگره عاشورا پژوهی سازمان اوقاف و امور خیریه کشور

... زنان؛

جزو پیشگامان حرکت معنوی انسان
به سوی پیشرفت‌ها هستند.

رهبر معظم انقلاب

تقديم به:

همه عاشقان حسینی

پیروان خمینی

و منتظران مهدی موعود

مجله الله تعالی فرجه الشریف

فهرست

مقدمه ناشر.....	۱۷
چکیده.....	۱۹
مقدمه.....	۲۳
کلیات.....	۲۷
۱. مفاهیم کاربردی	
۲. قلمرو تحقیق	
۳. ضرورت و اهداف تحقیق	
۴. فرضیه تحقیق	
۵. بیان مسئله	
۶. پیشینه تحقیق	
۷. روش تحقیق	
نگرش دین اسلام و قرآن به زن.....	۳۱
علل قیام امام حسین (علیه السلام).....	۳۳
دیدگاه حضرت آیت الله خامنه ای (دام عزه)	
علل استمرار و ادامه نهضت حسینی.....	۳۷
۱. خاستگاه قرآنی نهضت عاشورا	

۲. راز ماندگاری نهضت عاشورا
۳. تمسک به قرآن و عترت در همه مسیر استمرار نهضت
۴. توجه به تعالیم اهل بیت (علیهم السلام)
۵. دفاع از اسلام و مقاومت همه جانبه
- ۴۱..... نشانه‌های استمرار نهضت عاشورا پس از گذشت قرن‌ها.....
۱. تشکیل حکومت اسلامی در ایران
۲. تشکیل بسیج مستضعفین توسط حضرت امام (علیه السلام)
۳. مقاومت مردم فلسطین و لبنان
- ۴۵..... نقش زنان در تداوم نهضت حسینی.....
۱. نقش زنان هم عصر حاضر امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا و واقعه کربلا
۲. ایفای نقش پیام‌رسانی پس از واقعه کربلا
- الف) موضع‌گیری‌های حضرت زینب (علیه السلام)
- ب) موضع‌گیری ام‌کلثوم (علیه السلام)
- ج) موضع‌گیری فاطمه صغری، دختر امام حسین (علیه السلام):
- نقش زنان هم عصر امام حسین (علیه السلام) غیر حاضر در واقعه کربلا
- شیوه‌های مورد استفاده زنان هم عصر امام حسین (علیه السلام)
۳. نقش زنان معاصر در ادامه نهضت کربلا
- گلچینی از مجاهدت زنان در عرصه دفاع مقدس
- عملیات استشهدای زنان فلسطینی
- ۶۵..... بسترهای نقش‌آفرینی زنان معاصر در ادامه نهضت حسینی.....
۱. افزایش شناخت نسبت به وقایع کربلا
۲. حضور در کنفرانس‌ها و مجامع علمی
۳. زنان شاعره و سرودن اشعار ولایی

۴. برپایی مراسم عزاداری و گریه بر مصائب واقعه کربلا
 ۵. حضور در میدان‌های مختلف
 ۶. استفاده از فرصت‌ها
 ۷. انتخاب الگوی مناسب
 ۸. زن و هدایتگری
 ۹. تولی و تبری
 ۱۰. امر به معروف و نهی از منکر
 ۱۱. آزادی‌خواهی و آزادگی
 ۱۲. وفاداری
 ۱۳. رعایت ظاهر اسلامی
 ۱۴. رعایت اخلاق اسلامی
 ۱۵. غیرت اسلامی و دینی
 ۱۶. خودسازی
 ۱۷. انقلاب اسلامی ایران
 ۱۸. جهاد با نفس
 ۱۹. عمل به تکلیف
 ۲۰. دشمن‌شناسی
 ۲۱. پیام‌رسانی
 ۲۲. ارتباط با مسجد
- چهل ویژگی زنان ادامه‌دهنده نهضت حسینی..... ۸۹
- آسیب‌شناسی مسیر تداوم نهضت حسینی..... ۹۳
۱. تهدیدات نرم و نقش زنان
 - ۱-۱. خطرات تهدید نرم
 - ۱-۲. تاکتیک‌ها

۱-۳. عوامل بازدارنده تهدیدات نرم

۲. رعایت نکردن حجاب و عفاف اسلامی و نقش زنان

۳. تحریف‌های عاشورا و نقش زنان

۴. هجمه به فرهنگ و آداب اسلامی

۵. نفوذ اندیشه‌های بیگانه

نتیجه‌گیری..... ۱۰۳

پیشنهادهای راهکارها

منابع..... ۱۱۷

مقدمه ناشر

آن هنگام که غرش سهمگین توپ‌ها به صدا درمی‌آیند و گلوله‌های آتشین مشق خون می‌کنند، قلم‌ها از پای می‌افتند و لب‌ها به خاموشی می‌گیرند. در جنگ آن‌که به قصد تجاوز یورش می‌برد و به نیت نابودی انسان‌های بی‌گناه نعره می‌کشد، در همه زمین و در همیشه زمان منفور است و مغبوض. اما حکایت آن‌ها که اراده دفاع می‌کنند، دلپذیر و شنیدنی است. آن‌گاه که از میدان آتش و خون جنگ، نیلوفرهای خوش‌بو و با طراوت، از اردوگاه مدافعان سر بر می‌آورند و بوی ایمان، اخلاص، مردانگی، شرافت، شجاعت و شهامت را در فضا می‌پراکنند.

دوران هشت سال دفاع مقدس تنها یادآور آتش خانمان سوز متجاوزین بعثی نیست، بلکه محل نمایش و شکوفایی شرافت ملتی است که یک تنه در مقابل زورگویان ایستاد. از همین رو هر چه از آن دوران طلایی حیات ملت ایران، فاصله می‌گیریم، نیاز به ثبت، ضبط و نشر خاطرات آن سال‌ها نیز بیشتر احساس می‌شود.

بدیهی است که از دل همین خاطرات ناگفته، آثار ممتازی در گونه‌های متنوع هنری از جمله: شعر، قصه، رمان، فیلم، نمایش‌نامه و هنرهای تجسمی پدید

می‌آیند.

سازمان هنری و ادبیات دفاع مقدس، امیدوار است که با انتشار آثاری از این دست، بتواند سهمی هر چند کوچک در جاودانگی آن حماسه بی‌بدیل داشته باشد. کتاب حاضر برگرفته از یک مقاله پژوهشی و برخوردار از نکات مهم تخصصی است که بهتر بود آن را پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس چاپ می‌کرد، اما چون در نوبت کتاب‌های معاونت ادبیات سابق قرار داشت، به همین دلیل اقدام به چاپ آن نموده‌ایم.

سازمان هنری و ادبیات دفاع مقدس

چکیده

آنچه که ضرورت یافت مطالب «نقش زنان در تداوم نهضت حسینی» به نگارش درآید، همانا فقر منابع و مآخذی با این رویکرد و فقدان جامعیت منابع موجود بوده است.

لذا بر آن شدیم از زوایایی به این مقوله بنگریم که شاید افقی باشد برای انسان‌ها و زنان روشن‌ضمیر که بخواهند با توجه به معرفی الگوها و رهنمون‌هایی که در این نوشتار بدان اشاره می‌شود، پله‌های ترقی را برای تقویت هدفمند راه و سیره سیدالشهدا - حسین بن علی (علیه السلام) - بیمایند.

دین مبین اسلام برای زنان در همه عرصه‌ها برنامه دارد و از حیث هویت، زن را برابر با مرد، و تنها ملاک برتری را تقوی و پرهیزکاری می‌داند. حتی قرآن در برخی مثال‌ها ابتدا با زن مثال می‌زند؛ (حضرت مریم و...) و در آیات مختلف برابری نقش‌ها را به واسطه انجام عبادات و برخورداری از پاداش اخروی شاهد هستیم. حتی اینکه در پاره‌ای از موارد زن از لحاظ کثرت عبادت و یا تکامل عفت و عصمت از مرد بالاتر و نسبت به او برتری می‌یابد. در این کتاب با توجه به ویژگی‌های شاخص در زنان به بررسی برخی از این شاخص‌ها پرداخته و سعی شده نقش‌هایی که زنان ایفا می‌کنند، تبیین شود.

در این مجموعه قبل از آنکه به تبیین نقش زنان بپردازیم، آنچه مهم جلوه می‌نماید این است که علل استمرار و تداوم نهضت حسینی چه بوده است و چه دلایلی سبب شده است این فرهنگ تا به الان ادامه یابد. لذا بر آن شدیم این مسئله را در قالب پنج محور بیان کنیم. ابتدا خاستگاه قرآنی نهضت عاشورا، تمسک به قرآن و عترت در همه مسیر استمرار نهضت، توجه به تعالیم اهل بیت و دفاع از اسلام و مقاومت همه‌جانبه، به انضمام طرح دیدگاهی از آیت‌الله جوادی آملی درباره ماندگاری و ادامه نهضت حسینی بیان شده و سپس به پاسخ سؤالات مطرح شده در ابتدای کتاب پرداخته می‌شود. برای اینکه علل استمرار، عینیتی هم داشته باشد به ذکر نمونه‌هایی به عنوان نشانه‌های استمرار نهضت پرداخته شده است. از جمله تشکیل حکومت اسلامی در ایران، تشکیل بسیج به فرمان حضرت امام علیه السلام و مقاومت مردم فلسطین و لبنان.

در تبیین نقش زنان هم عصر امام حسین علیه السلام به جلوه‌هایی از نقش آفرینی زنان حاضر در روز عاشورا و پس از واقعه کربلا و زنان هم‌عصر با امام حسین علیه السلام غیر حاضر در کربلا اشاره و همچنین مطرح شده است که در روز عاشورا افرادی همچون همسر مسلم بن عوسجه (ام خلف) و یا همسر عبدالله بن عمیر کلبی (ام وهب) و... نقش داشتند که می‌توان به شهادت ام‌وهب نیز اشاره کرد. البته مهم‌تر از همه، وفاداری و جانبداری حضرت زینب علیه السلام از امام زمان خویش، به عنوان جلوه‌ای ویژه در روز عاشورا و پس از آن بررسی شده است.

در ادامه نقش آفرینی حضرت زینب علیه السلام و دیگر زنان پس از واقعه کربلا و اعتراض‌ها و خطبه‌های کوبنده آن حضرت در کاخ یزید، کوفه و مجلس ابن‌زیاد و... آمده است؛ «ای یزید آیا می‌پنداری که اینک فضای آسمان و زمین را بر ما تنگ کرده‌ای و ما را همانند اسیران به هر شهر و دیار سوق داده و کشانده‌ای؟ ای یزید به خدا سوگند با این جنایت‌ها فقط پوست بدن خود را شکافتی و فقط گوشت خود را پاره کردی و به زودی به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در آیی در حالی که

بار سنگین خون و هتک حرمت خاندان او و پاره‌های تن او را بر گردن داری...» لذا این‌گونه بود که حضرت زینب (علیها السلام) به همراه دیگر زنان همچون ام‌کلثوم، فاطمه دختر امام حسین (علیه السلام) و فاطمه صغری و دیگران به افشاگری ماهیت پلید یزید پرداخته است.

البته در شرح این وقایع نقش زنان هم‌عصر با امام حسین (علیه السلام) اما غیر حاضر در واقعه کربلا را از نظر دور نداشتیم و آنها را از دو منظر قبل از حادثه کربلا و بعد از آن مورد توجه قرار دادیم.

در قبل از واقعه عاشورا زنانی بودند که با عملکرد خویش به یاری امام حسین (علیه السلام) شتافتند؛ مثل «طوعه» که از حضرت مسلم پذیرایی کرد و یا «دیلیم» همسر زهیر بن قین که در تشویق همسرش برای پیوستن به امام حسین (علیه السلام) نقش بسزایی ایفا کرد.

در این باره رهبر معظم انقلاب اسلامی می‌فرماید: «اگر زن‌ها حماسه جنگ نمی‌سرودند و جنگ میان خانه‌ها به عنوان یک ارزش تلقی نمی‌گردید، مردها اراده و انگیزه رفتن به میدان جنگ را پیدا نمی‌کردند.»

درباره نقش‌آوری زنان بعد از واقعه عاشورا به نقش برجسته زنان طایفه بنی‌اسد که با پیگیری‌های خویش مردانشان را برای تدفین بدن‌های مطهر شهدای کربلا ترغیب کردند و قیام «درّه‌الصدق» و یا همکاری دختر عبدالله عقیف از دی در مبارزه وی با سربازان حکومتی و زندانی شدن دخترش و نقش همسر حارث (قاتل دوفلان مسلم) و یا «دومه» مادر مختار ثقفی و دیگران نیز توضیحاتی ارائه می‌شود.

در این میان زنان هم‌عصر با امام حسین (علیه السلام)، برای ادامه نهضت و همین‌طور روشنگری اذهان مردم از شیوه‌هایی همچون برپایی مجالس عزاداری، استناد کردن به متون قرآنی و احادیث و روایات در بیان وقایع کربلا، نقل حوادث کربلا و ذکر مناقب و فضایل اهل بیت علیهم السلام و یا گریه بر مصائب آنان و... استفاده

می‌کردند که به ده مورد از آن اشاره شده است.

در بخش دیگری از این نوشتار به نقش زنان غیر هم‌عصر با امام حسین (علیه السلام) در ادامه نهضت حسینی پرداخته شده و از نمونه‌های درخشان این نقش‌ها به نقش‌آفرینی زنان در عرصه انقلاب اسلامی، دفاع مقدس و صحنه‌های مختلف و همین‌طور حضور زنان فلسطینی و لبنانی در عملیات استشهدی اشاره و برای هر یک مثال‌ها و نمونه‌هایی ذکر شده است.

در ادامه به بسترهای نقش‌آفرینی زنان در دوران معاصر اشاره شده است. بسترهایی همچون افزایش شناخت خویش و کسب معرفت نسبت به وقایع کربلا، حضور در مجامع علمی و دفاع از فرهنگ عاشورایی، سرودن اشعار ولایی، برپایی مراسم عزاداری و گریه بر مصائب اهل بیت و چندین نمونه دیگر. چهل ویژگی نیز برای زنان ادامه دهنده نهضت حسینی ذکر و قضاوت بر عهده مخاطبین گذاشته شده است.

در ادامه، مسیر ادامه نهضت حسینی بررسی و آسیب‌شناسی شده و از تهدیدهای نرم و عوامل بازدارنده آن و رعایت نکردن حجاب و عفاف اسلامی، تحریف‌های عاشورا، هجمه به فرهنگ و آداب اسلامی و نفوذ اندیشه‌های بیگانه به عنوان آسیب‌های جدی در مسیر ادامه نهضت حسینی یاد شده است.

در پایان، نتیجه‌گیری شده و پیشنهادها و راهکارهایی در سیزده بند ارائه شده است. از آن جمله؛ تلاش در جهت افزایش بینش و بصیرت دینی زنان، هدفمند برگزار کردن مراسم عزاداری، گریه‌ها و ذکر مصیبت‌ها و مناقب اهل بیت (علیهم السلام)، شناساندن ابعاد مختلف نهضت و جلوگیری از تحریف و آسیب‌ها، تقویت ایمان و بنیان‌های اعتقادی زنان و موارد دیگر که در متن بدان اشاره می‌شود.

ان شاء الله خداوند به همه ما به‌ویژه زنان عالم این توفیق را بدهد که در استمرار و زنده نگه داشتن نهضت عاشورا بکوشیم.

مقدمه

انسان در هر مقطعی از حیات باید به این حقیقت وجودی خود توجه داشته باشد که انسان است و برای انسان ماندن، فضایل و کمالاتی مطرح است. در ضمن هر انسانی استعداد و قابلیت برای رسیدن به کمالات داراست و خدای سبحان الگوی این کمالات را نیز انسان قرار داده است. در این میان پیامبران، امامان علیهم السلام و اولیای خداوند شاخصه و میزان انسان کامل هستند تا اینای بشر بتوانند کمالات و امتیازات نفسانی خودشان را در وجود آنها جستجو کنند.

بی شک اگر بخواهیم ائمه علیهم السلام را شاخص قرار دهیم، در افقی وسیع امام حسین علیه السلام و یاران باوفایش بخش عظیمی از صفحات منظومه ما را شکل می دهند. می توان گفت در این منظومه انسان سوق می یابد به اینکه در ادامه نهضت حسینی، ریشه ها، عوامل، دستاوردها، ظرافت های حماسه عاشورا و هر آنچه را که سبب قوام، دوام و استمرار نهضت می شود مورد واکاوی قرار دهد و پس از شناخت، در زندگی خویش به کار بندد و در استمرار نهضت و ادامه آن بکوشد. لذا می توان به چند مورد به عنوان مصداق اشاره کرد.

ریشه ها شامل: ۱. سقیفه، آغاز انحراف ۲. فاصله گرفتن از جامعه نبوی ۳. فساد خواص ۴. تخذیر جامعه ۵. سقوط سیاسی تا بی نهایت و از عوامل به

وجود آورنده آن: ۱- سیاست‌شناسی امام حسین (ع) ۲- مسئولیت‌شناسی ۳- زمان‌شناسی ۴- مکان‌شناسی ۵- موقعیت‌شناسی ۶- هدف‌دار بودن قیام ۷- شجاعت ۸- مدیریت قیام ۹- ایثار و فداکاری و ده‌ها حلقه یک زنجیره به هم پیوسته که اگر هر یک از آنها نبود، این قیام شکل نمی‌گرفت.

در این میان دستاوردهای «قیام عاشورا» را می‌توان به سه دستاورد تقسیم کرد:

دستاورد اول: دستاوردهای کوتاه‌مدت که شامل الف: تحقق اهداف قیام حسینی همچون امر به معروف و نهی از منکر، نجات دین، حرکت در مسیر سیره نبوی و علوی ب: رسوایی یزیدیان ج: نقش بر آب شدن پنجاه سال تبلیغات اموی.

دستاورد دوم: دستاوردهای میان‌مدت که از آن می‌توان به حقایقی مانند بیداری و حرکت بخش‌هایی از امت اسلام، قیام توأین، واقعه طف، قیام علویان حسینی و زیدی، قیام مختار و انتقام از قاتلان کربلا و سقوط بنی‌امیه و انقراض آن اشاره کرد.

دستاورد سوم: دستاوردهای درازمدت: الف: تحقق اهداف مکتب امامت؛ که از جمله می‌توان به زنده نگه داشتن حماسه حسینی و قیام عاشورایی توجه کرد. ب: هدایت انسان‌های حق‌طلب که البته بنا به فرمایش پیامبر گرامی اسلام، «امام حسین (ع) چراغ هدایت و کشتی نجات امت و بلکه انسان‌ها بودند.»

دستاورد سوم: ترویج فرهنگ عاشورایی؛ که البته بایستی این مهم را بزرگترین و شگفت‌انگیزترین برکات و دستاوردهای قیام حسینی دانست و در جهت آن گام برداشت. در طول قرن‌ها این فرهنگ عاشورایی و شهادت شهیدان بود که خطی ممتد و لاله‌گون در تاریخ برای حق‌طلبان و مبارزان راه خدا ترسیم کرده است. خطی که ابتدای شکل‌گیری آن برمی‌گردد به زمانه‌ای که نهضت در آن به‌وقوع

پیوست، لذا اهل بیت علیهم السلام، همسران، دختران و زنانی که در آن شرایط بودند حامل پیام‌های عاشورا گشتند. به نوعی که پرچمدار این حرکت زینب کبری علیها السلام است که در کنار امام زمان خویش با فصاحت، بلاغت و طبع ادبی خاص، از فرصت‌ها استفاده و هیمنه یزید و یزیدیان را در هم می‌شکند. علاوه بر آن تأثیرات روشنگرانه و شگرف را بر کسانی که در کربلا حضور داشتند اما پیام‌های نهضت را دریافت کردند و خود زمینه‌ساز وقوع جنبش‌های اصلاحی و انقلابی فراوان شدند نباید از نظر دور نگه داشت. البته می‌توان به مصداق‌های فراوانی در این خصوص اشاره کرد.

اما زن مسلمان، متعهد و ارزشی که الگویی همچون حسین بن علی علیه السلام و حضرت زینب علیها السلام، امام سجاد علیه السلام و شهدای کربلا را در پیش روی خویش دارد، بایستی بصیرت و آگاهی خود را نسبت به بسترهایی که می‌تواند از آن طریق در ادامه نهضت حسینی بکوشد، شناسایی کند و در این مسیر گام بردارد. ان شاء الله.

لازم به ذکر است آنچه پیش روی مخاطبین گرامی است، ابتدا تحت عنوان مقاله «نقش زنان در تداوم نهضت حسینی» به کنگره عاشورا پژوهی سازمان اوقاف و امور خیریه ارائه شد که توانست با عنایت خداوند رتبه اول استانی و رتبه سوم کشوری را به خود اختصاص دهد و از آنجا که مورد استقبال جمعی از اصحاب قلم و اندیشه قرار گرفت، تصمیم بر آن شد که به صورت کتابی منتشر شود.

شایسته است از همکاری صمیمانه همسر گرامی‌ام که ویراستاری این اثر را بر عهده داشتند و همه عزیزانی که به نحوی در انتشار این مجموعه و فراهم شدن مقدمات نشر این اثر نقش داشتند تقدیر و تشکر کنم. پذیرای انتقادات و پیشنهادات سازنده مخاطبان گرامی هستم.

والسلام علی من التبع الهدی
سیدعلی صادقی سنگدهی
بهار ۱۳۹۲. ساری

کلیات

۱. مفاهیم کاربردی

الف: زن اسلامی

«زنی است که راه راست می‌رود، هدف را درست تشخیص می‌دهد و در این راه حاضر به فداکاری است و چنین زنی عظمت می‌آفریند.»^۱

ب: اسلام

مجموعه‌ای از باورها (عقاید) ارزش‌ها و احکام است و مسائل اعتقادی، مسائل ارزشی، قوانین فردی و اجتماعی را شامل می‌شود.^۲

ج: فرهنگ

دایره‌المعارف «لاروس» فرهنگ را به مجموعه‌ای اطلاق می‌کند که شامل معارف، اعتقادات، هنر، اخلاق، قوانین، آداب و رسوم و هر نوع مقرارت و عادات دیگری است که انسان به عنوان عضوی از جامعه آن را کسب کرده است.^۳

۱. حکایت کشف حجاب ۱-۲، (بیانات رهبر معظم انقلاب)، ص ۱۶۳

۲. کاوش‌ها و چالش‌ها، ص ۱۲۹

۳. تهاجم فرهنگی و استحاله از درون، ص ۳

د: نهضت

در دایره‌المعارف عمید، «نهضت» به معنای جنبش، حرکت و قیام است.

ه: بصیرت

بصیرت در لغت به معنای روشن‌بینی و روشن‌دلی است و در اصطلاح به معنای فهم و درک عمیق است که زمینه تشخیص حق از باطل و انتخاب راه درست از نادرست را برای انسان فراهم می‌کند.^۱

۲. قلمرو تحقیق

به طور اجمال می‌توان گفت گستره و قلمرو تحقیق در موضوع «نقش زنان در تداوم نهضت حسینی» منحصر به زنان یک کشور خاص اعم از عرب یا فارس و... نیست بلکه شامل همه زنانی است که قلب‌شان برای عظمت اهل بیت علیهم‌السلام می‌تپد و موجی از بیداری اسلامی را به ارمغان می‌آورند.

۳. ضرورت و اهداف تحقیق

وقتی در بسیاری از جوامع با این واقعیت روبه‌رو می‌شویم که زن را عنصری با جمود فکری و ملعبه‌ای در اختیار مرد که از خود اختیاری ندارد قلمداد می‌کنند و یا چندی است که عده‌ای داعیه دفاع از حقوق زن و به‌ویژه آزادی‌های جنسی زن سر می‌دهند - که می‌توان گفت بیشتر به خاطر مطامع مردان است تا بدین وسیله راحت‌تر زنان را در اختیار خویش بگیرند و لذت‌جویی کنند - چنین به نظر می‌رسد که مگر نه اینکه ما در جامعه اسلامی به زنان ارزش و بها می‌دهیم و در نزد ما «بانوان رهبر نهضت ما هستند»^۲ لذا ضرورت ایجاب می‌کند در موضوع مهمی همچون «نقش زنان در تداوم نهضت حسینی» اندیشیده و میزان نقش زنان

۱. فصلنامه مطالعات سیاسی، ش ۲۳، ص ۱۳۴

۲. ترنم نور (بیانات امام علیه‌السلام)، ص ۲۴۰

را در این موضوع مهم با طرح سؤالاتی بیابیم و در این مجال اندک در حد توان به پاسخ‌هایی برسیم و نگرشی تازه در مخاطبان ایجاد کنیم. در واقع هدف ما افقی است که برای تحقیق متصور است؛ یعنی دستیابی و مشخص کردن نقش زنان در تداوم نهضت حسینی.

۴. فرضیه تحقیق

- به نظر می‌رسد الگو گرفتن از پیام‌رسانان حاضر در کربلا در حرکت و نقش‌آفرینی زنانِ اعصار مختلف در ادامه نهضت حسینی تأثیر داشته است.
- به نظر می‌رسد شخصیت خاص زنان به خاطر بروز احساسات در ادامه نهضت حسینی تأثیر قابل توجهی داشته باشد.
- به نظر می‌رسد بسترهای مختلفی وجود دارد تا زن بتواند نقش خود را در ادامه نهضت حسینی ایفا کند.
- به نظر می‌رسد زنان هم‌عصر امام حسین (علیه السلام) در ادامه نهضت نقش داشته باشند.
- به نظر می‌رسد زنان حاضر در واقعه کربلا در ماندگاری و ادامه نهضت امام حسین (علیه السلام) نقش داشتند.
- به نظر می‌رسد زنان غیرحاضر در واقعه کربلا در ادامه نهضت امام حسین (علیه السلام) نقش دارند.

۵. بیان مسئله

- هنگام نگارش این مجموعه، سؤالات بسیاری در ذهن نگارنده بود، از جمله:
- آیا ویژگی خاصی برای زنان ادامه‌دهنده نهضت حسینی متصور است؟
 - نقش زنان هم‌عصر امام حسین (علیه السلام) در ادامه نهضت امام حسین (علیه السلام) چه بود؟
 - نقش زنان حاضر در صحنه کربلا در ادامه نهضت امام حسین (علیه السلام) چیست؟

- آیا نقش زنان در ادامه نهضت امام حسین (علیه السلام) محسوس است؟
 - آیا زنان توانستند از بسترهای مختلفی که وجود دارد در ادامه نهضت امام حسین (علیه السلام) بهره‌برداری کنند؟
 و...

۶. پیشینه تحقیق

از آنجایی که تمایل نداشتم مطالبی را تدوین کنم که قبلاً کارهای مدوئی درباره آن انجام شده است، لذا برای جلوگیری از موازی‌کاری با بهره‌گیری از نزدیک به یکصد جلد کتاب و مجله از کتابخانه عمومی و شخصی و تجزیه و تحلیل مطالب بدین نتیجه رسیدم که مجموعه‌ای که بخواهد نقش زن را در ادامه نهضت حسینی به صورت منسجم بررسی کند وجود ندارد یا حداقل اینکه نگارنده نتوانست کتاب یا نشریه‌ای را صرفاً با همین عنوان یا موضوع‌هایی در متن آن بیابد. لذا این امر انگیزه‌ای شد برای نگارش مجموعه «نقش زنان در تداوم نهضت حسینی».

۷. روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله مبتنی بر روش کتابخانه‌ای و توصیفی است که با استفاده از منابع و ارائه استدلال‌ها و آرای خویش به یک جمع‌بندی و نتیجه‌گیری رسیدیم.

نگرش دین اسلام و قرآن به زن

دین مبین اسلام برخلاف ادیان و عقاید و آرای حاکم در زمان‌ها و برش‌هایی از تاریخ گذشته و معاصر، برای زن ارزش خاصی قائل بوده و مقام آنان را از بردگی به بالاترین رتبه انسانیت و در مواردی در موضع برابر با مرد قرار داده است، به نحوی که علاوه بر شناختن حقیقت و واقعیت زن بر پایه انسانیت احترام خاصی برای وی در نظر گرفته است. برای نمونه با ظهور اسلام سنت‌های ناپسند عرب جاهلی که مهم‌ترین آن زنده به‌گور کردن دختران بود رخت برپست و بارقه‌امیدی در میان زنان ایجاد کرد.

در قرآن نیز نخست از حیث هویت، زن را با مرد برابر ساخته است به نحوی که در آیه ۱۳ سوره حجرات آمده است: «ای مردم ما شما را از مرد و زن آفریدیم و دسته و گروه گوناگون قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید همانا بزرگواریترین شما پرهیزکارترین شماست...» و نیز در آیه ۱۹۵ سوره آل عمران برابری و مساوات واقعی این دو عنصر را در عبادت و پرستش ذات احدیت دانسته و می‌فرماید: «سپس خداوند خواسته‌های آنان را برآورد که من (که پروردگارم) کردار(نیک) هیچ‌یک از شما مرد و زن را تباه ننمایم» و یا در آیه ۹۷ سوره نحل آمده است: «کسی که کردار نیک کند از مرد و زن، و پیرو خدا باشد هر آینه او را به زندگی

خوش و پاکیزه خوشبخت می گردانیم و پاداشی به آنها می دهیم که نیکوتر از کرداری است که انجام می دادند» و در آیه ۴۰ از سوره مؤمن می فرماید: «و کسی که کردار نیک کند از مرد و زن، و پیرو خدا باشد به بهشت می رود و در آنجا بدون شمار روزی داده می شوند.» در آیه ۱۲۴ سوره نساء نیز آمده است: «و کسی که کردارهای نیک و شایسته کند از مرد و زن، و پیرو خدا باشد به بهشت می رود و به اندازه پرده هسته خرمایی ستم نبیند.»

در همه این آیات برابری نقش ها را به واسطه انجام عبادات و برخورداری از پاداش اخروی شاهد هستیم. حتی اینکه در پاره ای از موارد زن از لحاظ کثرت عبادت و یا تکامل عفت و عصمت از مرد بالاتر بوده و نسبت به او برتری می یابد. زنان باید بدانند که از حیث دو صفت به طور ویژه ممتاز و مشخص اند: یکی آنکه محل کشت و زرع و بذرافشانی نوع انسانی اند... دیگری آنکه مبنای حساسیت و ظرافت و لطافت هستند که در اجتماع انسانی تأثیر بسزایی دارند. و بنا به فرمایش رهبر معظم انقلاب «زن مجموعه ای از عواطف و احساسات حساس در وجودش هست.»^۲

همچنین درباره اهمیت و ارزش زن می فرماید: «ارزش زن به این است که بتواند محیط زندگی خود را برای خود و برای مرد و فرزندان... یک جایگاه عروج به معارف معنوی و مقامات معنوی تبدیل کند.»^۳

۱. حقوق مدنی زوجین، ص ۱۳

۲. ویژگی های مردان و زنان رحمت، ص ۷

۳. همان، ص ۲۵

علل قیام امام حسین (علیه السلام)

به طور خلاصه می‌توان گفت علت یا علل قیام اباعبدالله (علیه السلام) را باید در ماهیت خاندان حکومت بنی‌امیه جستجو کرد.

امام (علیه السلام) می‌بیند که از اسلام تنها چیزی که مانده ظاهر اعمال است و از عدالت که رکن مهم دین است و همچنین از طرفداری حق و عمل به آن جز پوسته‌ای نمانده است، لذا فریاد بر می‌آورد که «آیا نمی‌بینید که به حق عمل نمی‌شود و از باطل جلوگیری نمی‌گردد؟»^۱

امام (علیه السلام) این غفلت و چشم‌پوشی از اعمال ناروای رایج در جامعه را به حدی مهم می‌داند که می‌فرماید: «مرگ سزاوارتر از رضایت دادن به این امور است.»^۲

امام (علیه السلام) برای اصلاح وضع موجود دست به قیام می‌زند زیرا وضع چنان آشفته بود و دینداران چنان از مسیر اصلی خارج شده بودند که امام استمرار آن را نابودی اسلام دانست. به همین علت وقتی مروان آن حضرت را ملاقات کرد و گفت: یا اباعبدالله من تو را نصیحت می‌کنم به بیعت با یزید که بیعت با او برای دین و دنیای تو بهتر است، حضرت در جواب فرمود:

۱. تحف العقول عن الرسول (صلی الله علیه و آله)، ص ۱۷۴

۲. مقتل الحسین، الجزء الثاني، ص ۵

«به راستی ما از خداییم و به سوی او باز می گردیم و فاتحه اسلام را باید خواند چرا که امت به حاکمی چون یزید گرفتار شده است.»^۱

از طرفی حسین بن علی (علیه السلام) شخصیتی آگاه به زمان و وارث دین محمدی، نیک می دانست که مردم مسلمان عصرش، هر چند با رحلت پیامبر (صلی الله علیه و آله) چندان فاصله ندارند، با وجود این، فرهنگ اسلامی را به کلی از یاد برده اند. بنابراین دم مسیحایی دیگری لازم بود که دوباره آن روح را در مسلمانان زنده کند؛ شاید مردم را به عصر طلایی ایمان زمان پیامبر (صلی الله علیه و آله) بازگرداند.^۲

امام (علیه السلام) می دانست که نیروی نظامی تنها، نمی تواند وجدان های خفته را بیدار کند. از نظر امام حسین (علیه السلام) نیاز به تکان سخت و جنبش قلوب وجود داشت. بدین سبب بود که تصمیم گرفت با قربانی کردن خود و اصحابش و تحمل مصایب و رنج های فراوان به هدف نائل شود.

عصاره اهداف و انگیزه های قیام امام حسین (علیه السلام) را در وصیت نامه ای می توان یافت که هنگام خروج از مکه می نویسد و با مهر خویش مهر می کند و به برادرش محمد بن حنفیه می دهد. امام در این وصیت نامه، پس از بیان عقیده خویش درباره توحید و نبوت و معاد، هدف خود را از این سفر بیان می کند: «... و من نه از روی خودخواهی و یا برای خوشگذرانی و نه برای فساد و ستمگری از مدینه خارج می شوم، بلکه هدف من از این سفر امر به معروف و نهی از منکر و خواسته ام از این حرکت، اصلاح مفاسد امت و احیا و زنده کردن سنت و قانون جدّم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و راه و رسم پدرم علی بن ابی طالب (علیه السلام) است...»

دیدگاه حضرت آیت الله خامنه ای (دام عزه)
رهبر معظم انقلاب در خصوص اهداف قیام امام حسین (علیه السلام) نظرات ارزشمندی

۱. مقتل الحسین، ج ۱، ص ۱۸۴

۲. زنان عاشورایی، ص ۲۴

دارند. ایشان می‌فرماید: «برخی هدف امام حسین (ع) را از قیام، تشکیل حکومت می‌دانند... و برخی هدف امام حسین (ع) را رسیدن به مقام شهادت... [اما] می‌شود برداشت و دید تازه‌ای هم در این قضیه در نظر گرفت... ایشان ضمن بیان اینکه حکومت و شهادت دو نتیجه بودند نه هدف، هدف را انجام واجب بزرگی دانستند که تا آن زمان به آن عمل نشده بود. لذا هدف را بازگرداندن جامعه اسلامی به خط صحیح اعلام داشتند.» ایشان در یک جمع‌بندی اشاره کردند:

«امام حسین (ع) قیام کرد تا آن واجب بزرگی را که عبارت از تجدید بنای نظام و جامعه اسلامی، یا قیام در مقابل انحرافات بزرگ در جامعه اسلامی است، انجام بدهد. این از طریق قیام و از طریق امر به معروف و نهی از منکر است. بلکه خودش یک مصداق بزرگ امر به معروف و نهی از منکر است. البته این کار، گاهی به نتیجه حکومت می‌رسد؛ امام حسین (ع) برای این آماده بود، گاهی هم به نتیجه شهادت می‌رسد، برای این هم آماده بود.^۱

۱. امانتداران عاشورا (بیانات رهبر معظم انقلاب)، ص ۳۹

علل استمرار و ادامه نهضت حسینی

۱. خاستگاه قرآنی نهضت عاشورا

از آنجایی که امام حسین (علیه السلام) و اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) تجسم عینی قرآن و تمثیل آیات وحیانی هستند، یافتن مصادیق آیات در عاشورا دور از انتظار نیست.

هر بیان، منش و کنش اهل بیت (علیهم السلام) در نهضت عاشورایی خاستگاه قرآنی دارد.^۱ لذا جاری و ساری بودن ماهیت نهضت عاشورایی در عصرها و قرن‌ها بعد از واقعه کربلا به علت همین خاستگاه قرآنی آن است.

به عنوان نمونه می‌توان به تبیین اصول توحیدی قرآن توسط حضرت زینب (علیها السلام)، علی‌رغم رنج‌ها و بلاهایی که بر ایشان وارد شد اشاره کرد و یا صبر و استقامت اهل بیت (علیهم السلام) و به‌ویژه زینب (علیها السلام) به عنوان قهرمان صبر و یا بهتر بگوییم ام‌المصائب واقعه کربلا که نشأت گرفته از رهنمون‌های قرآنی است، یاد کرد.

زینب در صبر بی‌نظیر است. او صبر را از پیامبران اولوالعزم به‌ویژه پیامبر خاتم (صلی الله علیه و آله) به ارث برده است. قرآن پیامبر را این چنین دعوت به صبر می‌کند: «فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ»^۲

۱. علیرضا احسانی، خاستگاه قرآنی نهضت عاشورا، کیهان، ۸۷/۱۰/۲۳، ص ۶

و ما این مسئله را در جریان واقعه کربلا و بعد از آن نیز به وضوح در عملکرد عاشوراییان شاهد بودیم و این مهم از آن موقع تا کنون سرلوحه کار مبارزان و حق جویان است.

۲. راز ماندگاری نهضت عاشورا

آیت‌الله جوادی آملی معتقد است: «... جریان کربلا، جریان روز است، مثل جریان قرآن کریم؛ وقتی از امام صادق علیه السلام پرسیدند چرا قرآن کهنه نمی‌شود؟... سر تازگی مستمر قرآن چیست؟ فرمود: قرآن مثل شمس و قمر است، «یجری مجری الشمس و القمر» مگر کسی پنجاه سال با شمس و قمر رابطه داشت، او هرگز از آفتاب و ماه خسته می‌شود؟ او هرگز می‌گوید الان پنجاه سال است که من آفتاب را می‌بینم و از آن خسته‌ام؟

این خستگی ندارد چون نوربخش است، مطابق با فطرت است، نیاز ما را رفع می‌کند. همین کاری که برای قرآن مطرح است برای جریان حسین بن علی علیه السلام هم مطرح است. این کهنه نمی‌شود، چون جریان مبارزه با جهل علمی از یک سو، جنگ با جهالت عملی از سوی دیگر، نبرد علیه مرگ، خواب، بیماری از سوی دیگر، این حرف روز است، هرگز کهنه نمی‌شود. جریان حسین بن علی علیه السلام که این چنین نثار و ایثار کرد، خطر چه بود که حسین بن علی این جور به استقبال همه خطرهای رفت و کودکش را داد، جانش را داد و اسارت فرزندانش را خرید.^۱

۳. تمسک به قرآن و عترت در همه مسیر استمرار نهضت

طبق باور شیعه حق هیچ‌گاه به اشخاص و به کثرت اقوال نیست^۲ بلکه مقوله‌ای مستقل است و مربوط به فکر و گفتار یک جمع نمی‌باشد. در قرآن کریم آمده است

۱. آیت‌الله جوادی آملی، کیهان، ۸۷/۱۰/۲۳، ص ۱۴

۲. شیعه و زمامداران خودسر، ص ۲۰۹

«حقیقت را برای شما آورده‌ایم و لکن اکثر شما نسبت به حق بی‌اعتنا هستید.»^۱ با توجه به حق بودن قرآن، عاشوراییان و دلباختگان حریم عصمت و طهارت در استمرار نهضت حسینی به این مهم تکیه و تأکید دارند و به همین علت توجه به این امر مانع از انحراف نهضت و منحرف شدن راه مبارزان علیه استبداد و ظلم و جور می‌شود؛ چرا که آن‌که به قرآن معتقد است به هیچ وجه بر نمی‌تابد نهضت حسینی را با افکار پلید و شیطانی و وهم‌آلود بیاراید. و هر آن‌که این‌گونه عمل کرده باشد، در برابر منطق بشری جایگاهی ندارد و دیگر آنکه تکیه و تأکید بر سخنان ائمه معصومین، نهضت را از هرگونه انحراف و ایستایی در ادامه و گسترش باز می‌دارد و برای آزاداندیشان و عاشوراییان، ملاک و معیاری متقن محسوب می‌شود.

۴. توجه به تعالیم اهل بیت (علیهم‌السلام)

همیشه و در همه حال تعالیم اهل بیت (علیهم‌السلام) و رمزگشایی از سخنان گهربار آنان در همه ابعاد فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و... می‌تواند حیات تازه‌ای به جان‌های شیفته اهل بیت ببخشد. و با الگوبرداری و تأثیرپذیری از منش و رفتار اهل بیت (علیهم‌السلام) و استفاده از آن علوم می‌توان گفت در حقیقت خواسته امام حسین (علیهم‌السلام) را تحقق بخشیدیم خواسته‌های بحقی همچون توجه به عدالت، شجاعت، آزادمردی و آزادگی، ظلم‌ستیزی و استکبارستیزی و ده‌ها نمونه دیگر.

۵. دفاع از اسلام و مقاومت همه‌جانبه

آنچه مسلم است، اینکه اگر دفاع از اسلام و فدا شدن رهبران و مصلحان دین و مردم بیدار نبود، می‌توان گفت استمرار نهضت حسینی و علوی در ادوار تاریخ مسکوت می‌ماند؛ تلاشی که افراد نستوه همچون شیخ مفید، شیخ مرتضی، سید جمال، میرزای شیرازی و امام خمینی (ره) به طور همه‌جانبه با پشتیبانی مردم بصیر

شکل دادند و در مقابل افکار و اندیشه‌های انحرافی که می‌رفت از اسلام چیزی جز نام و نشانی باقی نگذارد، ایستادند. لذا مقاومت و فرهنگ مقاومت، انسان‌ها و دولت‌ها را از سستی و رخوت و جمود باز می‌دارد و با توجه به اینکه مقاومت‌ها در طول تاریخ شیعه مبنای فکری و ریشه‌ای و عاشورایی داشته است، همیشه بر زنده ماندن دستاوردهای عاشورایی تاکید داشته و سبب زنده ماندن نهضت حسینی و هموار شدن راه ادامه نهضت شده است.

نشانه‌های استمرار نهضت عاشورا پس از گذشت قرن‌ها

۱. تشکیل حکومت اسلامی در ایران

در سیره امام حسین (علیه السلام) و در جریان‌های قبل از وقوع عاشورا و در تاریخ، تفکر امام حسین (علیه السلام) مبنی بر ایجاد یک حرکتی برای انقلاب و بیداری وجدان‌های خفته کاملاً مشهود است و بی‌شک قیام امام حسین (علیه السلام) نیز سرفصل‌های جدید و تلاشی برای تشکیل حکومت اسلامی بود.

حضرت امام خمینی (ره) در بیانات خویش بر همین موضوع صحه گذارده، می‌فرماید: «هدف نهایی و فلسفه وجودی این قیام، تلاش برای تشکیل حکومت اسلامی بود و فهم این فلسفه و درک علل قیام دور از دسترس و خارج از توان ما نیست.»

لذا وقتی امام راحل که قیام خویش را با الگوگیری از قیام عاشورایی امام حسین (علیه السلام) آغاز کرده بود، نهایت و غایت این قیام را تشکیل حکومت اسلامی در ایران در زمان غیبت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) دانسته که به حکومت سراسر نور حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) ببیوندد، بدین معناست که حضرت امام (ره) قیام امام حسین (علیه السلام) را یک حجت شرعی و الگوی فقهی و عملی

برای همه دوره‌ها می‌داند، نه تکلیفی مختص آن حضرت. و این نشان از تالکؤ راه حسین (علیه السلام) و نشانه‌ای از استمرار نهضت عاشورا در عصر جدید است.

۲. تشکیل بسیج مستضعفین توسط حضرت امام (علیه السلام)

حضرت امام (علیه السلام) در سال ۱۳۵۸ فرمان تشکیل بسیج را صادر کرد و برای تشکیل این مهم پشوانه‌ها و از طرفی افق‌هایی را مد نظر داشت. از نگاه ایشان «بسیج لشکر مخلص خداست که دفتر تشکیل آن را همه مجاهدان از اولین تا آخرین امضا نمودند.»^۱

پشتوانه محکمی که امام (علیه السلام) برای تشکیل بسیج در نظر گرفتند، تأثیرپذیری آن از مجاهدان صدر اسلام، حماسه‌آفرینان نهضت عاشورایی و بعد از آن است که امروز به دست سلحشوران و حماسه‌سازان هشت سال دفاع مقدس دوباره بازشناسی شده و در افق پیش روی خود تشکیل حکومت بزرگ اسلامی را می‌بیند. آن نیز همچنان که در قسمت قبلی اشاره شد از اهداف امام حسین (علیه السلام) بوده است. امام خمینی (علیه السلام) سفارش می‌کند که «باید بسیجیان جهان اسلام در فکر ایجاد حکومت بزرگ اسلامی باشند و این شدنی است، چرا که بسیج تنها منحصر به ایران اسلامی نیست، باید هسته‌های مقاومت را در همه جهان به وجود آورد...»^۲

۳. مقاومت مردم فلسطین و لبنان

از نشانه‌های استمرار نهضت امام حسین (علیه السلام) می‌توان به مقاومت باشکوه مردم لبنان که جلوه بارز آن در جنگ ۳۳ روزه با رژیم صهیونیستی بروز کرد، اشاره نمود و از طرفی پیروزی و مقاومت حماس در غزه مقابل ارتش تا دندان مسلح اسرائیل که طی ۲۲ روز جلوه‌ای دیگر از مقاومت مردم آن دیار را در برابر ظلم

۱. پیام امام (علیه السلام) ۶۷/۹/۲، حسینیه جماران

۲. همان

صهیونیست‌ها به منصفه ظهور رساند. آنچه واضح است اینکه بیداری اسلامی فراتر از ناسیونالیسم عربی عمل کرد و صهیونیست‌ها را به حالت تعجب از یک طرف و وحشتی که در دل‌های آنها افکند روبه‌رو ساخت. لذا به روشنی می‌توان دریافت که دوران افول رژیم نژادپرست سیر شتابان خود را آغاز کرده است.

البته در این میان نباید نقش انقلاب اسلامی ایران را در شکل‌گیری تحولات جهانی و شکل‌گیری نهضت‌های اسلامی و غیر اسلامی که در سایه تحول درونی ملت‌ها بروز کرده است از نظر دور داشت. در واقع از آنجا که انقلاب مردم ایران ریشه در اسلام داشته است لذا همه مذاهب چه سنی و چه شیعه را با خود همگام نموده است. رهبر معظم انقلاب در این رابطه فرموده است: «انقلاب ایران ریشه در اسلام داشته و ضرورتاً شیعیان مخاطبان آن را تشکیل نمی‌دهند.»^۱

از این مطلب می‌توان دریافت که اسلام با دارا بودن محتوا و پشتوانه عظیم نهضت عاشورا و با تسخیر دل‌های عاشقان حسینی، آتش مبارزه علیه ظلم و ظالم و استبداد را در وجود تک‌تک مسلمانان به ودیعه گذاشته است و از این میان مسلمانان ایران، خود مروج فرهنگ عاشورایی گشتند؛ به نحوی که میشل فوکو اعلام می‌دارد با یکی از اهالی سنی مذهب کردستان درباره شرکت در انقلاب علی‌رغم همه اختلافات مذهبی و ملی سؤال کردم، وی چنین اظهار کرد: «درست است که ما سنی هستیم ولی قبل از هر چیزی مسلمان هستیم... ما می‌خواهیم شاه برود، زنده باد خمینی، مرگ بر شاه...»^۲

در پایان به طور اختصار می‌توان به بخشی از آثار دوران پیری و احتضار رژیم صهیونیستی اشاره کرد:

۱. از بین رفتن تابوی شکست‌ناپذیری اسرائیل
۲. از بین رفتن میل به جنگ در رژیم صهیونیستی

۱. ماهنامه هدایت، ش ۳۲

۲. همان

۳. عدول از ویژگی‌های ایدئولوژی صهیونیسم
۴. کاهش عمق استراتژیک اسرائیل
۵. توسل به نیروهای خارجی برای حفظ امنیت
۶. کوچ معکوس
۷. متزلزل شدن مثلث بقا، شامل میلیتاریسم، حمایت آمریکا و غرب، و قدرت اقتصادی.^۱

نقش زنان در تداوم نهضت حسینی

۱. نقش زنان هم‌عصر حاضر در روز عاشورا و واقعه کربلا

شرکت زنان در پیکار با ظلم و بیداد یزیدی در روز عاشورا جلوه‌ای خاص داشت. همکاری همسران برخی شهدای کربلا و مبارزه آنان مانند همسر مسلم‌بن عوسجه (ام‌خلف)، همسر عبدالله بن عمیر کلبی (ام‌وهب)، همسر جناده بن کعب انصاری (ام‌عمروین جناده) حتی نوشیدن شربت شهادت توسط برخی از این زنان مانند ام‌وهب و تشویق اطرافیان به ادامه جهاد و شهادت و روحیه‌بخشی به اطرافیان توسط و نیز اعتراض برخی از همسران سپاه کوفه به جنایت‌های شوهرانشان در سپاه بنی‌امیه مانند همسران خولی و... جملگی از مصادیق حضور زنان در جبهه مبارزه، جهاد و شهادت است.^۱

این مبارزه زنان تا پس از واقعه عاشورا نیز ادامه یافت که در جای خود بدان می‌پردازیم، اما در ذیل برای نمونه به نقش برخی زنان حاضر در واقعه عظیم عاشورا اشاره می‌کنیم:

الف) ام‌وهب، همسر عبدالله بن عمیر کلبی

۱. زنان عاشورایی، با اندکی تلخیص، ص ۶۷

روز عاشورا وقتی عبدالله بن عمیر به میدان رفت، ام وهب نیز چوبی به دست گرفت و به میدان شتافت، اما امام حسین (علیه السلام) مانع او شد و فرمود: «زنان موظف به جهاد نیستند.» ام وهب پس از شهادت شوهرش به بالین او رفت و صورت او را پاک کرد و می گفت: بهشت بر تو مبارک باد، از خدا درخواست می کنم که مرا همراه تو قرار دهد که شمر، غلامش رستم را به سراغ او فرستاد. آن غلام با عمود سر او را شکافت و او را شهید کرد.^۱

ب) اُم خَلَف، همسر مسلم بن عوسجه

همسر مسلم بن عوسجه، از زنان برجسته شیعه در کربلا و جزو یاران حضرت سیدالشهدا (علیه السلام) بود. پس از شهادت مسلم بن عوسجه، پسرش خلف آماده جنگ شد. امام حسین (علیه السلام) از او خواست که به سرپرستی مادرش بپردازد اما مادرش او را تشویق به جنگ کرد و گفت: «جز به یاری پسر پیغمبر، از تو راضی نخواهم شد.» خلف پس از نبردی دلیرانه به شهادت رسید. پس از شهادتش، سر او را به طرف مادرش پرتاب کردند، او هم سر را برداشته، بوسید و گریست.^۲

ج) همسر کعب بن جابر

از لشکر ابن سعد؛ نوار بنت جابر، خواهر کعب طبری می نویسد: راوی می گوید: «کعب بن جابر بن عمرو ازدی خواست سوی برترین حضیر حمله برد. بدو گفتم: این بریر بن حضیر قاری است که در مسجد به ما قرآن می آموخت، پس کعب بن جابر با نیزه حمله برد و آن را به پشت بریر جای داد. کعب بن جابر ضربت زد تا او را بینداخت و سر نیزه را به پشت او فرو برده بود و آن گاه پیش رفت و چندان با شمشیر زد که جان داد. راوی می گوید: وقتی کعب بن جابر بازگشت،

۱. تاریخ طبریک، ج ۷، ص ۳۰۲۹

۲. ریاحین الشریعه، ج ۳، ص ۲۰۵

زنش با خواهرش نوار، دختر جابر به او گفت: «دشمنان پسر فاطمه را کمک کردی و سرور قاریان را کشتی، کاری فجیع کردی، به خدا هرگز یک کلمه با تو سخن نمی‌گویم.»^۱

د) مراقبت از جان امام سجاد (ع) در عصر عاشورا
یکی از مهم‌ترین اقدامات حضرت زینب (ع) دفاع از امام زمان و بقای امامت بود.

محدث قمی ضمن وقایع عصر عاشورا از کتاب «اخبار الدول» قرمانی نقل می‌کند که وقتی آن بی‌شرمان به خیمه امام حسین (ع) ریختند و غارت خیمه‌ها و سوزاندن آنها را آغاز کردند، شمر بن ذی‌الجوشن پیش آمد و آهنگ قتل علی بن حسین (ع) کرد - که در آن روز بیمار بود - در این هنگام زینب (ع) دختر علی بن ابیطالب (ع) بیرون آمد و گفت: «به خدا سوگند نمی‌گذارم او را بکشید، مگر اینکه من هم کشته شوم.» شمر که چنین دید از کشتن آن حضرت صرف‌نظر کرد.^۲

ه. شهادت امام حسین (ع) و فریاد دشمن‌شکن زینب (ع)
سید بن طاووس می‌نویسد: «آن‌گاه که حسین (ع) به شهادت رسید، زینب (ع) فریاد زد: «ای محمد فرشتگان آسمان بر تو درود فرستند، این حسین است که آغشته به خون و اعضایش قطع شده است و این دخترانت هستند که اسیر شده‌اند. به خدا و محمد مصطفی (ص) و علی مرتضی (ع) و فاطمه زهرا (ع) و حمزه سیدالشهدا شکایت می‌برم. ای محمد این حسین است!» وی در مقامی بود که توانایی حفظ اسرار امامت را داشت و حسین (ع) هنگام بیماری امام زین العابدین

۱. تاریخ طبری، ج ۷، ص ۳۰۳۴

۲. نفس‌المهموم، ص ۲۰۰

ﷺ مطالبی به زینب علیها السلام فرمود و آن بانو دارای منزلت نیابت امامت گردید.^۱

۲. ایفای نقش پیام‌رسانی پس از واقعه کربلا

الف) موضع‌گیری‌های حضرت زینب علیها السلام

وقتی اسرا در کوفه در خانه‌ای بازداشت بودند، حضرت زینب علیها السلام اجازه نداد جز کنیزان وارد آن خانه شوند، که این نشان از تأکید و دفاع از حریم خاندان امامت بود.

حضرت زینب علیها السلام در سخنرانی خود در کاخ یزید به شهر به شهر گرداندن بانوان اعتراض کرد و فرمود: «ای پسر آزادشدگان! آیا این قانون عدل و انصاف است که زنان و کنیزان خود را در پشت پرده جای دهی ولی دختران رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را به صورت اسیران بدین سوی و آن سوی کشانی؟ پرده حجاب ایشان را بدری و سر و رویشان را بگشایی و دشمنان، اینان را از هر شهری به شهری ببرند و افراد بیگانه و فرومایه چهره آنها را بنگرند؟...»^۲

خطبه حضرت زینب علیها السلام در کوفه

حضرت زینب علیها السلام در کوفه در خطابه‌ای ضمن مذمت کوفیان به افشاگری پرداخت، به نحوی که کوفیان را از خواب غفلت بیدار کرد.

او سخنرانی خود را با حمد و سپاس خداوند و سپس اشاره به ناسپاسی و پیمان‌شکنی کوفیان آغاز کرد و ادامه داد: «به راستی که بد توشه‌ای برای خود پیش فرستادید که خشم خدا بر شماست و در عذاب جاویدان هستید، آیا می‌گریید؟ آری بگریید که به خدا سوگند شایسته گریستن هستید، بسیار بگریید و اندک بخندید که ننگ آن گریبان‌گیر شما شد. و وِیال آن شما را در بر گرفت... و چگونه پاک خواهید کرد ننگ کشتن فرزند خاتم پیامبران و معدن رسالت و آقای

۱. لهوف، ص ۳۷

۲. فرهنگ عاشورا، ص ۲۱۴

جوانان بهشت را، همان که در جنگ سنگر شما و پناه حزب و دسته شما بود و در هنگام صلح سبب آرامش دلتان و مرهم زخمتان و در جنگ‌ها مرجع شما و بیانگر دلیل‌های روشن و چراغ هدایت شما بود...^۱

خطبه حضرت زینب (علیها السلام) در مجلس ابن زیاد

پسر زیاد که سرمست غرور بود و می‌خواست نتیجه گفتگو با زینب (علیها السلام) را به نفع حکومت خونخوار و رسوای یزید مصادره کند، در قبال سؤال خویش پاسخی دندان‌شکن گرفت. او با کمال وقاحت سؤال کرد: «سپاس خدای را که شما را رسوا کرد و کشت و کذب افسانه شما را نشان داد.»

اما حضرت زینب (علیها السلام) بی‌درنگ پاسخ دادند: «ستایش خدای را سزاست که ما را به وسیله پیغمبرش گرامی داشته و از پلیدی به خوبی پاکمان گردانیده است. آن کسی که رسوا گردد بی‌شک و تردید فاسق است و آن کسی که دروغ می‌گوید، فاجر و تبهکار است، چنین کسی ما نیستیم و دیگران هستند و الحمدلله.»

و یا حضرت زینب (علیها السلام) در پاسخ به این سؤال که رفتار خدا را با برادرانت و خاندانت چگونه دیدی؟ فرمود: من جز نیکی ندیدم. اینان مردمانی بودند که خداوند کشته شدن و شهادت در راه حق را برای آنها مقدر فرموده بودند و آنان نیز با کمال افتخار به آرامگاه خود شتافتند...^۲

خطبه حضرت زینب (علیها السلام) در کاخ یزیدبن معاویه

این سخنرانی را محدثان و نویسندگان اهل سنت در منابع آورده‌اند که حضرت زینب (علیها السلام) ابتدا حمد و سپاس خداوند گفت و سپس به کارهای زشت یزید درباره اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) اشاره و با این سخنان یزید را در مقابل اطرافیان خوار و ذلیل کرد؛ به طوری که خطبه آتشین حضرت زینب (علیها السلام) آه از نهاد مردم بلند کرد و خنده آنها را به گریه تبدیل نمود.

۱. اعیان الشیعه، ج ۱ ص ۶۱۳

۲. تاریخ طبری، ج ۷، ص ۳۰۶۶

«ای یزید آیا می‌پنداری که اینک فضای آسمان و زمین را بر ما تنگ کرده‌ای و ما را همانند اسیران به هر شهر و دیار سوق داده و کشانده‌ای، ما نزد خدا خوار و ذلیل هستیم؟ و تو در پیشگاه خدا گرامی و عزیز هستی؟...»

ای یزید به خدا سوگند (با این جنایت‌ها) فقط پوست بدن خود را شکافتی و فقط گوشت خود را پاره کردی و به زودی به نزد رسول خدا ﷺ در می‌آیی، در حالی که بار سنگین ریختن خون و هتک حرمت خاندان او و پاره‌های تن او را بر گردن داری. و ادامه دادند... اگر تو کشتن و اسارت ما را امروز برای خود غنیمتی می‌دانی، به همین زودی باید غرامت سنگین این کار را بپردازی. آن هنگام که چیزی جز آنچه به دست خود پیش فرستاده‌ای نیابی و پروردگار سبحان به بندگان ستم نمی‌کند...»^۱

این بانوی شجاع کربلا که نقش پیام‌رسانی و ادامه راه امام حسین ﷺ را بر خود وظیفه‌ای سترگ می‌دانست، توانست از این فرصت اندک بیشترین بهره‌برداری را بکند، به نحوی که توانست ماهیت پلید بنی‌امیه را برای مردم روشن کند و از طرفی به کُرّار از آیات قرآنی برای اثبات سخنان خویش بهره‌برد تا دلیلی باشد بر سخنانش و مَهر سکوتی بر یاوه‌گویی‌های یزید و امثال او.

در نهایت این خطابه، یزید را ناچار به اظهار ندامت و پشیمانی کرد؛ به نحوی که گناه را بر گردن پسر زیاد انداخت و پیشنهاد ماندن در شام و یا برگشتن به موطن اصلی خود (مدینه) را مطرح کرد.

افشاگری حضرت زینب ﷺ در پی پیشنهاد یزید

وقتی یزید دو پیشنهادی را که بدان اشاره شد بازگو کرد، حضرت زین العابدین ﷺ فرمود: «من باید در این باره با عمه‌ام زینب مشورت کنم...» و حضرت زینب ﷺ پیشنهاد داد که نخست ما را آزاد بگذار تا برای کشتگان خود عزاداری کنیم، چون از روز شهادت عزیزان مان نگذاشتند برای آنها گریه کنیم و اشک بریزیم.»

یزید به ناچار خانه وسیعی را در اختیار اهل بیت پیغمبر ﷺ گذاشت و مراسم عزاداری برپا شد و حضرت زینب علیها السلام خود مرثیه‌خوان مجلس بود. با تشکیل مجلس عزای غلغله‌ای در شام برپا شد و زنان هاشمی و دیگران دسته‌دسته و گروه‌گروه برای عرض تسلیت به زینب سلام‌الله‌علیها و بازماندگان دیگر امام حسین علیها السلام به آن خانه می‌آمدند و دختر امیرالمؤمنین علیها السلام نیز جزئیات شهادت امام حسین علیها السلام و مصایب وارد شده را بازگو می‌کردند... این برنامه بنا به نقلی هفت روز ادامه داشت و یزید ناچار شد به عناوین مختلف از ادامه آن جلوگیری کند.^۱ چنین بود که در این فرصت به دست آمده نیز پرده از چهره کربیه یزید و یزیدیان برداشته و نقش زن مبارز و باعفت و شجاع و حاضر در عرصه‌ها مشخص شد.

ب) موضع‌گیری ام‌کلثوم علیها السلام

ام‌کلثوم علیها السلام به همراه زینب علیها السلام پیام‌رسان حادثه خونبار کربلا به تاریخ بشریت شد. گرچه آن حضرت از خواهرش زینب علیها السلام کوچکتر است اما در ادای رسالت بزرگی که بر دوش داشت پایه‌پای ایشان قدم برداشت.

ام‌کلثوم در برابر ابن‌زیاد گفت: «ای پسر زیاد، اگر چشمت به قتل حسین علیها السلام روشن شد، بدان که چشم رسول خدا ﷺ با دیدن او روشن می‌شد و پیامبر به طرف حسین می‌رفت و لبان او را می‌مکید و او و برادرش (حسن) را به پشت خود سوار می‌کرد.»^۲

ام‌کلثوم با بیان خطبه‌ای در میان کوفیان به روشنگری پرداخت و مانند زینب علیها السلام از این ابزار برای مشخص کردن چهره پلیدشان بهره گرفت. سیدبن طاووس درباره سخنرانی ام‌کلثوم در میان کوفیان می‌نویسد: «راوی گفت: در آن روز حضرت ام‌کلثوم علیها السلام دختر امام علی علیها السلام در حالی که در پس پرده و حجاب نازکی

۱. لهوف، ص ۲۶۵

۲. ریاحین الشریعه، ج ۳، ص ۲۵۰

قرار داشتند، با صدای بلندی گریستند، سپس فرمودند: ای کوفیان! بدا به حالتان چرا حسین (ع) را تنها و بی‌یاور گذاشتید؟ او را کشته و اموالش را به غارت بردید؟ و آنها را از آن خود دانستید، زنانش را اسیر و تحت شکنجه و عذاب قرار دادید؟... آیا می‌دانید که چه خونی را ریختید و با چه شخص کریم و بزرگی روبه‌رو شدید؟...^۱ ام‌کلثوم (ع) در این خطبه، بعد از اشاره به جنایاتی که کوفیان در حق آنان روا داشتند، علت این جنایت را رفتن رحم از دل‌های آنان عنوان می‌کند.

ج) موضع‌گیری فاطمه صغری، دختر امام حسین (ع):

سیدبن طاووس می‌نویسد: «زیدبن موسی روایت کرده است: پدرم از جدم روایت کرده است: فاطمه صغری پس از آنکه از سفر کربلا آمد، خطبه‌ای خواند که در آن حمد و ثنای خداوند می‌کند، سپس پیش از پرداختن به جنایات بنی‌امیه، به جنایات‌های سابق این جنایتکاران اشاره می‌کند، گویی مصیبت کنونی، او را به یاد مصیبتی که پیش از این به اهل بیت علیهم‌السلام رفته، انداخته است و به این ترتیب او نیز مانند عمه‌اش زینب (ع) با مقدمه‌ای به بیان خطبه کوبنده خویش می‌پردازد که در پی آن رسوایی بنی‌امیه و یزید و یزیدیان را به دنبال دارد.^۲

نقش زنان هم‌عصر غیر حاضر در واقعه کربلا

همان‌طور که در مباحث قبلی آمده است، زنان فرهیخته و عالمه حاضر در کربلا، رسالت زنده نگه داشتن یاد و نام امام حسین (ع) و تبیین ابعاد وجودی نهضت عاشورا را بر عهده گرفتند و بر خود فرض دانستند در ترویج و تعمیق این مهم گام بردارند. به همین منظور از شیوه‌های مختلفی بهره گرفتند که در خاتمه این بحث به ذکر آن می‌پردازیم و اما نقش‌آفرینی زنان:

۱. لهوف، ص ۲۱۱

۲. لهوف، ص ۲۰۳

قبل از حادثه عاشورا

عده‌ای از زنان قبل از عاشورا به یاری نهضت امام حسین (علیه السلام) شتافتند و بدین وسیله در زمره زنان عاشورایی قرار گرفتند. بالطبع این‌ها الگویی شدند برای نسل‌های آینده؛ مثل طوعه که مسلم‌بن عقیل را که در کوچه‌های کوفه سرگردان بود آب داد و به خانه برد و پذیرایی کرد. و یا دیلم دختر عمر، همسر زهیر بن قین که در تشویق همسرش برای رفتن نزد امام حسین (علیه السلام) نقش بسزایی داشت و یا ماریه العبدیه که بانویی شجاع و شیعه از مردم بصره بود، خانه‌اش محل تجمع شیعیان به شمار می‌رفت و در ایام نهضت کربلا عده‌ای که به این خانه تردد داشتند برای یاری امام حسین (علیه السلام) به کوفه رفتند.^۱

به نظر می‌آید همان تجمع در منزل ماریه و گفت‌ووشنودها و نقل حدیث و بررسی مسائل سیاسی و نقل گفتاری که درباره این زن ذکر گردیده^۲، سبب به حرکت واداشتن آن افراد به سمت کربلا شده است. رهبر معظم انقلاب راجع به این‌گونه حماسه‌آفرینی‌ها می‌فرماید: «اگر زن‌ها حماسه جنگ را نمی‌سرودند و جنگ را در میان خانه‌ها به عنوان یک ارزش تلقی نمی‌کردند، مردها اراده و انگیزه رفتن به میدان جنگ را پیدا نمی‌کردند.»^۳

این‌ها بخشی از کوشش‌ها و مجاهدت‌های زنان وارسته‌ای بود که عاشورایی فکر کردند و به یاری امام زمان خویش شتافتند و به اعصار بعد از خود این مفهوم را انتقال دادند که به هر وسیله ممکن باید ملازم امام عصر خویش باشند.

بعد از حادثه عاشورا

۱. فرهنگ عاشورا ص ۴۲۶

۲. تاریخ طبری، ج ۳، ص ۲۷۸

۳. ترنم نور (بیانات رهبر معظم انقلاب)، ص ۲۴۶

الف) نقش زنان بنی‌اسد

در قیام حضرت سیدالشهدا (علیه السلام) به سال ۶۱ هجری قمری، بنی‌اسد به سه دسته موافق با حضرت و مخالف و بی‌طرف تقسیم شدند.^۱

از موافقان حبیب‌بن مظاهر، انس‌بن الحرث، کاهلی اسدی، مسلم‌بن عوسجه و عمرو بن خالد صیداوی بودند و مشهورترین سران مخالفان، حرمله بن کاهل اسدی (قاتل علی اصغر (علیه السلام) طفل شیرخوار امام حسین (علیه السلام)) بود. گروه سوم در سرزمین الغاضریه کنار نهر علقمه در شمال شرقی کربلا سکونت داشتند که علی‌رغم درخواست امام حسین (علیه السلام) تا آخرین لحظه بی‌طرفی خویش را حفظ کردند. پس از به شهادت رسیدن حضرت اباعبدالله (علیه السلام) و یاوران وی، زنان بنی‌اسد گذرشان به میدان جنگ افتاد و اجساد امام حسین (علیه السلام) و اصحاب او را زیر آفتاب مشاهده کردند و سخت تحت تأثیر قرار گرفتند. آنها به سرزمین الغاضریه شتافتند و مردان خود را برای دفن اجساد شهدا خبر کردند اما از ترس ابن زیاد، مردان بنی‌اسد حاضر به خاکسپاری شهدای کربلا نشدند. لذا زنان بنی‌اسد خود بیل و کلنگ و زنبیل و حصیر برداشتند و به سمت کربلا حرکت کردند و پس از مدت کوتاهی وجدان مردان بنی‌اسد بیدار گشت و به خود آمدند و به دنبال زنان خود حرکت کردند و به دفن پیکر مطهر امام حسین (علیه السلام) و اصحاب با وفایش پرداختند. این نخستین جنبش مخالف و نهضت و عصیان علیه ابن زیاد و بنی‌امیه بعد از واقعه عاشورا به حساب می‌آید و نشانگر این است که زنان از همان اوایل در پویایی و زنده ماندن و ادامه نهضت امام حسین (علیه السلام) پیش‌قدم بودند.^۲

ب) قیام دُرّه الصدف

در این قیام هفتاد زن که همگی لباس رزم بر تن کرده بودند، دُرّه الصدف را

۱. زنان عاشورایی، ص ۱۳۰

۲. فرهنگ عاشورا، ص ۸۵

همراهی می‌کردند... دُرّه الصدف با وجود کمک بعضی قبایل حلب، در یک نبرد نابرابر به شهادت رسید و باقی زنان متفرق شدند. پس از خروج زنان بنی‌اسد در کربلا، این قیام دومین حرکت زنان پس از واقعه طف می‌باشد.^۱

ج) صفیه، دختر عبدالله عفیف ازدی

عبدالله عفیف ازدی به ابن زیاد (در حین سخنرانی بر منبر کوفه) اعتراض کرده و پاسخ یاهوهای او را داده بود، لذا ابن زیاد دستور داد دستگیرش کنند. بستگانش او را از مجلس بیرون بردند و سربازان حکومتی برای دستگیری او خانه‌اش را محاصره کردند. وی با اینکه ناپینا بود، با راهنمایی دخترش در مبارزه‌ای دلیرانه و شمشیر به دست با مهاجمان درگیر شد. سربازان سرانجام او را دستگیر کردند و به شهادت رساندند.

محلاتی می‌نویسد: «این دختر را به جرم اینکه پدرش را به سوی دشمن هدایت می‌کرد، زندانی کردند...»^۲

د) همسر حارث، قاتل طفلان مسلم

محلاتی می‌نویسد: «بر حسب روایات دیگران، این زن (همسر حارث) در راه حفظ پسران مسلم بن عقیل، مقتول و یا مجروح گردید.»^۳

ه) دومه، مادر مختارین ابی عبیده ثقفی

دومه از زنان دانشور شیعه و ارباب فصاحت و بلاغت، شجاع و مبارز بوده

۱. برای آگاهی بیشتر رک: دایره‌المعارف تشیع، ج ۷، ص ۴۷۱. دره‌الصدف دختر عبدالله بن عمر

انصاری بود. فرهنگ عاشورا، با اندکی تلخیص، ص ۳۶۶

۲. زنان عاشورایی، ص ۱۳۷

۳. در خصوص نحوه کشته شدن طفلان مسلم توسط حارث رک: به فرهنگ عاشورا،

است. او در کوفه در کنار فرزند خود به خون‌خواهی امام حسین علیه السلام قیام کرد و پسر خود را تشویق به انتقام از دشمنان خاندان عصمت و طهارت علیه السلام می‌نمود... هنگامی که فرزندش مختار در جنگ با مصعب بن زبیر شکست خورد، او نیز که در مقر فرماندهی سپاه به سر می‌برد به شهادت رسید. (سال ۶۷ ه. ق)^۱

و) ام سلمه (هند دختر ابوامیه)

ام سلمه از اولین گروندگان به اسلام و اولین زنان مهاجر بود. او پس از مرگ همسرش ابوسلمه، با حضرت محمد صلی الله علیه و آله ازدواج کرد. این بانوی بزرگ از راویان حدیث از پیامبر صلی الله علیه و آله بود. ام سلمه از طریق رسول خدا پیشاپیش از ماجرای کربلا و شهادت امام حسین علیه السلام خبر داشت.^۲ پس از واقعه کربلا، وی به عزاداری بر شهیدان کربلا پرداخت و بنی‌هاشم به تعزیت و تسلیت‌گویی او که همسر بازمانده پیامبر بود می‌رفتند.^۳ و این چنین در راستای تداوم نهضت حسینی، با برپایی مجلس عزای سرور و سالار شهیدان مراتب ارادت خود را به این خاندان به اثبات رساند، هر چند در واقعه کربلا حضور نداشت.

ز) ام‌البنین (فاطمه الکلابیه)

ام‌البنین مادر چهار پسر به نام‌های عباس (پرچمدار کربلا)، عبدالله، جعفر و عثمان بود که همگی در کربلا به همراه برادرشان حسین علیه السلام به شهادت رسیدند. ام‌البنین در واقعه کربلا حضور نداشت... وی برای عزاداری هر روز همراه عبیدالله فرزندان حضرت عباس به بقیع می‌رفت و نوحه می‌خواند، گریه می‌کرد و اشعاری می‌سرود.

۱. همان، ص ۱۴۳

۲. رک: امالی، شیخ صدوق، ص ۱۲۰

۳. فرهنگ عاشورا، صص ۶۳ و ۱۷۹

او در مصیبت فرزنداناش می‌گوید: دیگر مرا ام‌البینین نخوانید و مادر شیران شکاری ندانید، مرا فرزندان‌ی بود که به سبب آنها مرا ام‌البینین می‌گفته‌اند و اکنون صبح کردم که دیگر برای من فرزندی نیست. وی در سال ۷۰ ه. ق رحلت کرد.^۱ و بدین ترتیب ام‌البینین نیز از راه گریه و حرکت به سمت بقیع که نماد حضور و اقامه عزا بود، بر زنده ماندن و استمرار و ادامه راه حسین (علیه السلام) و روشنگری و یادآوری این مهم تاکید کرد.

۳. شیوه‌های مورد استفاده زنان هم‌عصر امام حسین (علیه السلام)

۱. اعتراض به هتک حرمت خاندان نبوت و اسرای واقعه کربلا؛ با بداهه‌گویی و پاسخ چهره به چهره.
۲. تأکید بر رعایت حجاب و عفاف در برابر چشمان آلوده. (علی‌رغم اینکه یزیدیان آنها را در وضعیت نامطلوبی قرار داده بودند).
۳. برپایی مجالس عزاداری و سوگواری و استفاده از فرصت‌های پیش آمده حتی در خانه دشمن (قصر یزید).
۴. گریه کردن بر مصائب وارده در جمع و برانگیختن احساسات بانوان حاضر در محفل و آنهایی که به دیدن این خاندان پاک می‌آمدند.
۵. برملا ساختن جنایات یزید در کربلا با خطابه‌های روشنگرانه.
۶. استفاده کردن از متون قرآنی و احادیث و روایات.
۷. استفاده از فصاحت و بلاغت کلام که در میان عرب جلوه‌گر است.
۸. سرودن اشعار.
۹. نقل حوادث کربلا و نقل گفتار، رفتار، مناقب و فضایل اهل بیت (علیهم‌السلام).
۱۰. روشنگری و آگاه کردن افراد از اصالت ایمانی و وصل بودن به مقام منبع

نبوت؛ چرا که در آن فضای خفقان، عده‌ای اسرا را خارجی (خارج شده از دین) می‌پنداشتند.

۴. نقش زنان معاصر در ادامه نهضت کربلا

از نمونه‌های درخشان تبلور شخصیت واقعی زن، حضور و مشارکت قهرمانانه زنان در انقلاب اسلامی و دفاع مقدس است.

زن مسلمان ایرانی به واسطه اینکه ثابت کند از عاشورا و حماسه کربلا تأثیر می‌پذیرد، از زینب علیها السلام و زنان و مادرانی که پیام‌رسان کربلا و عاشورا (مادر ۹ تن از شهدای کربلا شاهد به شهادت رسیدن فرزندان‌شان بودند) الگو می‌گیرد و دلیرانه در صفوف مبارزه و شهادت حضور می‌یابد. مقاومت و صبری مادران و همسران شهدا و جانبازان، ایثار افسانه‌ای دخترانی که با جانبازان ازدواج کرده‌اند، فرستادن چهار فرزند به میدان شهادت یکی پس از دیگری، آن هم به اراده و اختیار که خارج از محاسبات عادی و مادی است، مثال‌زدنی و ستودنی است که نمونه آن را می‌توان از صحنه کربلا الگوبرداری کرد.

در عرصه دفاع از میهن اسلامی، زنان مسلمان ایرانی با الهام از تعالیم اسلامی و با شجاعت و صف‌ناشدنی در صحنه‌های مختلف حتی در میدان‌های رزم حضور یافتند و به فعالیت‌هایی از جمله حفاظت از انبار مهمات و رساندن آن به رزمندگان، کندن سنگر و تهیه و طبخ غذا مشغول بودند. زنان علاوه بر حضور مستقیم در این میادین در پشت جبهه نیز خدمات زیادی انجام دادند که مهم‌ترین آن ترغیب و تشویق فرزندان، همسران و برادران خود به حضور در جبهه‌ها بوده است؛ همچنان که همسر زهیر بن قین این چنین کرده بود.

در این خصوص رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «مادران در دوران انقلاب و در جنگ تحمیلی، فرزندان خود را به سربازان جانباز و شجاع در راه اسلام و

مسلمین تبدیل کردند، و همسران در دوران انقلاب و در دوران جنگ تحمیلی، شوهران خود را به انسان‌های مقاوم و مستحکم مبدل ساختند. این است نقش و تأثیر زن بر روی فرزند و شوهر، این نقشی است که زن می‌تواند در داخل خانواده ایفا کند و جزو بزرگترین نقش‌هاست.^۱

لذا در پاسخ به کسانی که به حضور زن ایرادهایی وارد می‌کردند، می‌توان گفت بنا به روایتی که علامه شیخ ذبیح‌الله محلاتی از کتاب خصایص فاطمه نقل می‌کند، مشروعیت شرکت زنان در جبهه مشخص می‌شود. «هنگام ظهور دولت حقه امام زمان (عج) سیزده نفر از زنان برای معالجه مجروحان لشکر امام زمان (عج) به دنیا باز می‌گردند، از جمله قنواء، ام ایمن و نسیمه دختر کعب مازینه».^۲

گلچینی از مجاهدت زنان در عرصه دفاع مقدس

برای اینکه شمه‌ای از ایثارگری‌های زنان را در هشت سال دفاع مقدس یادآور شویم، نمونه‌های ذیل را به عنوان گلچینی از گلستان معرفت، تلاش و مجاهدت این زنان دلاور که سال‌ها در استمرار و ادامه نهضت حسینی از هیچ تلاشی فروگذار نکردند می‌آوریم.

مادران شهید و امتداد فرهنگ عاشورا

وقتی در واقعه عاشورا امام حسین (عج) و دو فرزند عزیزش (علی اکبر و علی اصغر) را می‌بینیم که علی اکبر را با شمشیر قطعه قطعه کردند و علی اصغر با تبر سه شعبه به شهادت می‌رسد، و از طرفی مادر دو شهید (مرتضی و محمد) را که برای زنده نگه داشتن حماسه عاشورا و دفاع از حریم ولایت شاهد شهادت دو فرزندش است، نظاره می‌کنی که چه استوار و با اعتماد به نفس از فرزندان

۱. حکایت کشف حجاب ۱-۲، (بیانات رهبر معظم انقلاب)، ص ۱۶۰

۲. نقش زنان مسلمان در جنگ، ص ۱۸

می‌گوید، با خود می‌گویی اگر بخواهیم خطی از امتداد خون و شهادت و حماسه پایداری شهدای کربلا را بنگاریم، باید در حماسه‌آفرینی‌های هشت ساله مردم فداکار ایران نیز تأمل کنیم. خانم پورحیدری، مرتضی را در عملیات بیت‌المقدس و محمد را با بدنی سوخته در عملیات کربلای ۵ تقدیم اسلام می‌کند.

او می‌گوید: می‌خواستم او را ببوسم، ولی همه جای بدنش سوخته بود، نتوانستم! به راستی شما با گفتار این مادر شهید به یاد چه می‌افتید؟^۱

حضور زنان هفتاد ساله در جنگ تحمیلی

خانم ولی‌زاده از شهر قدس تعریف می‌کند:

«از اهالی یزد بود. او را مادر خطاب می‌کردیم. چروک‌های حک شده بر صورتش گواه رنج‌های هفتاد ساله‌ای بود که او را برای چنین روزهایی سخت پرورانده بود. همیشه اصرار داشت برای اجابت امر امام^{علیه السلام} در کلاس‌های آموزش نظامی بسیج خواهران شرکت کند... چاره‌ای نبود، با وجود مخالفت‌های دلسوزانه مسئول آموزش نظامی، او را ثبت‌نام کردیم و پیرزن پیروزمندانه در صف لیبیک‌گویان به ندای امام^{علیه السلام} قرار گرفت. بچه‌ها خود شاهد بودند که آن مادر فداکار در حین آموزش نظامی دستش آسیب می‌بیند... حتی دندان‌ش شکست... ولی از پای نمی‌نشست.^۲

زن و تأثیرپذیری از مقتدای زمان و توجه به نماز

در ظهر عاشورا طبق آنچه در منابع تاریخی آمده در بحبوحه جنگ، نماز اقامه شد. و این نشان از اهمیت و محتوای فراوانی است که با خود به همراه دارد. توجه حضرت علی^{علیه السلام} در صحنه جنگ صفین به آسمان برای مشخص شدن وقت نماز

۱. منظومه زینبیه، ص ۱۵

۲. همان، ص ۱۲

نمونه‌ای است که امام حسین (علیه السلام) قبل از امامت، از آن امام و همین‌طور نبی مکرم اسلام به ارث برده بود. یا در عصر کنونی امام خمینی (علیه السلام) از مقتدای خویش، ائمه هدی به‌ویژه امام حسین (علیه السلام) آموخته بود که نماز بالاترین فریاد است و این چنین بود که در جمع خبرنگاران خارجی جلسه به آن مهمی را که به‌خاطر انعکاس اخبار آن فوق‌العاده برای امام و اطرافیان تعیین کننده بود، برای اقامه نماز ترک کردند.

در دوران دفاع مقدس، زنان متعهد ایران به نقل از یکی از خواهران نسبت به نماز این‌گونه عمل می‌کنند: «من عده‌ای از خواهران را جمع کردم و برای تشییع جنازه (فرزند یک از دوستانمان) به محلی که از قبل تعیین شده بود رفتیم... دیدیم افراد زیادی جمع شده‌اند و پیکر شهید روی زمین قرار گرفته است. وقت ظهر بود، صدای اذان از بلندگوها به گوش می‌رسید. مادر محترم شهید به مردمی که برای تشییع جنازه آمده بودند گفت: چون حضرت امام به مسجد اهمیت داده‌اند و گفته‌اند (مساجد سنگر است) و سنگرها را باید حفظ کنیم، جنازه را به همین صورت باقی می‌گذاریم و برای اقامه نماز جماعت به مسجد می‌رویم.»^۱ و این چنین است که می‌توان امتداد نهضت عاشورایی را تا عصر حاضر شاهد بود.

تأثیر حضور زن فعال در جبهه

مادر شهید حسن اقبال نقل می‌کند: «در جبهه هر کاری از دستم بر می‌آمد انجام می‌دادم اما وظیفه اصلی‌ام توزیع مایحتاج رزمندگان بود... مثلاً در کربلای ۷ دشمن خیلی از منبع‌های آب را زده بود، ما خودمان را به کرمانشاه رساندیم و منبع آب تهیه کردیم و برایشان بردیم.

در جبهه «محمدیه» یک‌بار با عزیزان رزمنده دور هم نشسته بودیم و غذا

۱. همان، ص ۲۱، به نقل از سرکارخانم خوشی

می‌خوردیم، من دیدم یکی از بچه‌ها کاغذی را از جیبش درآورده و پاره پاره کرد. وقتی علتش را پرسیدم، گفت: شش ماه است مادرم را ندیدم، دیروز خیلی احساس دل‌تنگی کردم و برایش نامه نوشتم، اما امروز که شما را دیدم حس کردم مادرم به جبهه آمده و نامه را پاره کردم. از آن به بعد بچه‌های رزمندگان مرا «مادر جبهه» صدا می‌کردند.^۱ بی‌شک هر قدمی که آن رزمندگان بردارد و هر تیری که شلیک کند و هر اقدامی در مبارزه با دشمن بکند، این مادر شهید که با الگوگیری از زینب کبری (ع) در صحنه‌های جنگ حضور داشت، در آن سهیم است.

زن دیده‌بان (نوه شهید نواب صفوی)

در یکی از عملیات جنگ‌های نامنظم، زنی شجاع به عنوان دیده‌بان به طرف بهمن‌شیر رفته بود. با اطلاعات مؤثر و مفیدی که او از موقعیت دشمن داد، در موفقیت عملیات نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کرد. او نوه شهید بزرگوار نواب صفوی بود. این زن رزمنده، انسان را بی‌اختیار به یاد فداکاری زنان مجاهد صدر اسلام می‌انداخت. زنانی همچون زینب (ع)، سمیه، نسیم و... در آخرین دیدار، او را در حالی دیدم که پیکر پاک شهیدی را با خود حمل می‌کرد. معلوم شد که از یک عملیات موفق چریکی بازمی‌گردد.^۲

شهید برانت

چهار تن از فرزندان همزمان در جبهه بودند. در عملیات کربلای ۲ یکی از آنها به شهادت رسید و دو تای دیگر با سر و دستی پانسمان شده برگشتند. با دلی داغدار، پرستار فرزندان مجروحش شد. می‌گفت: این‌ها بوی شهیدم را می‌دهند. یک سال بعد، خانم «خدیجه محمدنیا» به دست مزدوران سعودی در جبهه خونین

۱. همان، ص ۲۳، به نقل از سرکارخانم زهرا محمودی

۲. همان، ص ۳۰، به نقل از جانباز «ایران‌خواه» از مشکین‌شهر

مکه به شهادت رسید. او صبح روز ششم ذی‌الحجه قبل از حضور در راهپیمایی براءت از مشرکین به من گفت: «امروز غسل شهادت کرده‌ام.»^۱

عملیات استشهادی زنان فلسطینی

یکی از ویژگی‌های بارز انتفاضه فلسطین، شرکت زنان در عملیات استشهادی است. عملیات‌هایی نشأت گرفته از شور و شعور عاشورایی، که می‌خواهند مقابل ظلم و جنایات رژیم صهیونیستی با نثار جان خویش مقاومت کنند و به پیروزی برسند.^۲ تعداد زیاد این عملیات، نشانگر گسترش چنین پدیده‌ای در میان فلسطینیان است. و موارد ذیل در آن به چشم می‌خورد:

۱. سن همه زنان شرکت‌کننده در این عملیات‌ها زیر سی سال است. این زنان جوان، به ادعای اسرائیلی‌ها که معتقد بودند نسل جدید فلسطین دیگر تمایلی به ادامه راه پدران خود ندارد، خط بطلان کشیدند.

۲. محل سکونت اکثر زنان شهادت‌طلب فلسطینی، مناطق اشغالی ۱۹۶۷ است. این موضوع نشانگر آن است که سیاست سرکوبگرانه صهیونیست‌ها و... آنان را راغب به انجام عملیات استشهادی می‌کند.

۳. مکان‌های عملیات، بیشتر در مناطق اشغالی ۱۹۴۸ واقع است و این حاکی از توان بالای زنان فلسطینی و انگیزه‌های والای آنها برای انجام عملیات است. به عنوان نمونه، وفا علی ادریس، نورا جمال شلهوب، دارین محمد ابو عبیشه، هُنادی جرادات و... از زنان شهیده‌ای هستند که در راه دفاع از فلسطین و ناموس و مردم خود، لباس شهادت به تن کردند.

آری؛ ادامه نهضت حسینی آن هنگام رقم خورد که «هُنادی جرادات» دختر ۲۹ ساله فلسطینی از شاخه نظامی جنبش جهاد اسلامی و لیسانس حقوق، شب

۱. همان، ص ۳۵

۲. رک: امام حسین و مقاومت، مؤلف کتاب

تا صبح پیوسته نماز و قرآن می‌خواند و به درگاه پروردگارش تضرع می‌کرد. با توجه به روحیات هنادی، اتصال با محبوب و قرائت قرآن، روحیه شهادت‌طلبی و شجاعت و شهامت، همه و همه برگرفته از فرهنگ عاشورایی است و هنادی با عملیات استشهادی خویش در چهارم اکتبر ۲۰۰۳ خطی از خون را برای اثبات امتداد فرهنگ عاشورایی به نمایش گذاشت.^۱

۱. ماهنامه آشنا، ش ۱۴۵، با اندکی تلخیص

بسترهای نقش آفرینی زنان معاصر در ادامه نهضت حسینی

در این نوشتار سعی شده است بسترهای نقش آفرینی زنان معاصر شناسایی شده و با ذکر دلایل و استنادات مختلف بیان کنیم که حتی برای زنان امروز نیز فرصتهایی فراهم است که بدین وسیله بتوانند در راه نهضت حسینی و ادامه آن قدم بردارند. در حقیقت قدم نهادن در این مسیر و عامل بودن، سبب می شود رفتار و کردارمان حسینی و عاشورایی شود.

۱. افزایش شناخت نسبت به وقایع کربلا

زنان همواره باید به این مهم توجه داشته باشند که ابعاد حادثه عاشورا چه بود، چرا امام حسین علیه السلام شهید شد و یا چرا حضرت زینب علیها السلام علی رغم سختی های فراوان و... خطابه ایراد می کرد؟ رمزها و راز حادثه عاشورا چه بود؟ چنانچه انسان وقتی ابعاد واقعه کربلا را در زندگی روزمره خویش درک کند و به معرفت و شناخت خویش بیفزاید در انتقال مفاهیم آن به فرد دیگر دچار مشکل یا تحریف

و... نمی شود. لذا اگر حادثه مهمی چون عاشورا بخواهد به نسل های بعدی منتقل شود و ادامه یابد، بایستی اولاً خود با فهم کامل، با ابعاد آن رویه رو شویم و سپس در مقام وعظ و خطابه، گریه کردن و گریاندن و... بر آییم.

لذا این نکته ای است که زنان متعهد به واسطه حضور در میادین مختلف به ویژه صحنه های انقلاب از خود بروز و نشان دادند که در درک پیام های عاشورا و اجرای آنها مثل تبعیت از ولایت فقیه و مبارزه با ظلم و استبداد موفق بودند.

رهبر معظم انقلاب درباره همین مطلب بیان داشتند: «آنهايي که نفهميدند حسين عليه السلام چرا شهيد شد، نفهميدند علمي که در دست حسين عليه السلام بود چرا برافراشته شد و تکليف پيروان حسين عليه السلام در قبال اين رسالت چیست؟ اين ها بايد بر خودشان گريه کنند و دنياي اسلام متأسفانه در طول قرن های متمادی از اين حقيقت غافل ماند و شما اولين ملتي بوديد که در زمان مناسب و در لحظه نياز اين حقيقت را به روشني فهميديد... اين درس محرم است. در طول اين روزهای عزيز، روزهای دهه عاشورا و بعد از عاشورا، هر وقت بر حسين دل سوزانديد و گريه کرديد يادتان باشد که چرا گريه می کنيد بر حسين، يادتان باشد که پیام اين اشک و عزاداری چیست؟ جوري نباشد که ما هم غافل بمانيم تا مجبور شويم بر خودمان عزاداری کنيم و حسين را نشناسيم.»^۱

امام علی عليه السلام می فرماید: «ولا يحمل هذا العلم الا اهل البصر و اهل الصبر»، نمی تواند کسی علمدار دين باشد، مگر اينکه اهل بصيرت و اهل صبر باشد.^۲

۱. ماهنامه پیام انقلاب، دی ماه ۸۷، ص ۳۵ (سخنرانی رهبر معظم انقلاب در جمع رزمندگان

لشکر ۸ نجف اشرف)

۲. نهج البلاغه، ترجمه دشتی، خطبه ۱۷۳

۲. حضور در کنفرانس‌ها و مجامع علمی

به راستی زنان مسلمان معاصر دارای رسالت عظیمی هستند که اهمیت و بعد عمیق این رسالت به واسطه مقطع منحصربه‌فردی است که در آن واقع هستند. مقطعی که عصر ارتباطات است و کوچکترین رخداد و خبری بلافاصله در دورترین نقاط جهان منتشر می‌شود. لذا زنان می‌توانند بدین وسیله سفیران اسلام و نهضت حسینی قلمداد شوند و آموزه‌های دینی، علمی و عملی را با هم درآمیزند و در ترویج و ادامه نهضت کربلا کوشش کنند.

۳. زنان شاعره و سرودن اشعار ولایی

استاد مجاهدی در تعریف شعر آیینی می‌گوید: هر تعریفی که از شعر به صورت مطلق ارائه دهیم، در مورد شعر آیینی هم صادق خواهد بود... و وجه تمایز آن از سایر اشعار، صرفاً «محتوایی» است و قلمرو موضوعی آن با وجود گستردگی، مرزهای مشخص و تعریف شده‌ای دارد. هر مقوله‌ای که به نحوی متأثر از آموزه‌های وحیانی، تعالیم اسلامی، معارف گران‌سنگ فرهنگ عترت، رهنمودهای اهل‌بیت نبوی در حوزه‌های مختلف فرهنگی، تربیتی، اجتماعی، اخلاقی، عرفانی، خودپیرایی، جهان‌بینی توحیدی و بالاخره تاریخ پر فراز و نشیب اسلامی باشد، مجاز به حضور در قلمرو موضوعی شعر آیینی است.^۱

زنان متعهد هر جامعه‌ای با سرودن شعر ولایی که خود زیر مجموعه‌ای از شعر آیینی است، می‌توانند آنچه به مسئله امامت، ولایت، ذوات مقدس حضرات معصومین علیهم‌السلام، خاندان نبوی و اولیاء و بزرگان دین اختصاص دارد بپردازند. و در این میان شعر عاشورایی که در زمره شعر ولایی است، در موضوع

۱. ماهنامه پیام انقلاب، گفتگو با استاد محمدعلی مجاهدی، شاعر و نویسنده، ۱۳۸۷، ص ۱۰.

بحث ما می‌تواند در این حوزه مورد توجه قرار گیرد. البته لازم به ذکر است شعر عاشورایی «بخش چشمگیر از پیشینه مکتوب شعر آیینی را در زبان فارسی به خود اختصاص داده است.»^۱

زنان شاعر می‌توانند با در نظر گرفتن آسیب‌هایی که می‌تواند بر شاکله شعر عاشورایی تأثیر منفی بگذارد، شعر درخور شأن این واقعه بسرایند. زنان خوش‌ذوق می‌توانند با ورود در این زمینه در جهت تعمیق باورهای دینی و تبیین مفاهیم ارزشی دین مبین اسلام نقش داشته باشند. و سرودن شعر عاشورایی را مجالی برای بازگو کردن حقایق واقعه کربلا قلمداد کنند. و بی‌شک باید اذعان کرد: «فرهنگ گران‌سنگ اسلامی و مفاهیم کلیدی آن بیشتر در دو مسیر غدیر و عاشورا جریان داشته و کیان خود را مدیون این دو رخداد بی‌نظیر تاریخی است.»^۲

پس بدانیم که هر تلاشی در این زمینه انجام شود، در خور تحسین خواهد بود و امتداد حادثه عاشورا و تداوم بخش فرهنگ عاشورایی خواهد بود. و در پایان این مطلب شایسته است به مطلبی از رهبر معظم انقلاب نیز اشاره کنیم. ایشان فرمودند: «بنیانگذار حفظ وقایع و حوادث مهم با ادبیات و هنر، حضرت زینب علیها السلام بودند که آن حضرت و همچنین امام سجاد علیه السلام با سخنان روشنگرانه، شیوا و نافذ خود باعث ماندگاری حادثه عاشورا در تاریخ شدند...»^۳

۴. برپایی مراسم عزاداری و گریه بر مصائب واقعه کربلا
بزرگداشت مراسم سیدالشهدا علیه السلام در واقع بازسازی حیات حسینی است و

۱. همان

۲. همان

۳. ماهنامه پیام انقلاب، شماره ۱۵، مهر ۸۷

از آنجایی که انسان به برانگیخته شدن عواطف و احساسات احتیاج دارد، نباید به عواطف مثبت (شادی و خنده) بسنده کرد، زیرا زنده نگه داشتن یاد و خاطره سیدالشهدا (علیه السلام) و مظلومیت او از راه احساسات شورانگیز حزن و گریه و سوگواری امکان دارد و زنان مسلمان می‌توانند با برپایی مجالس عزای گام‌های مثبتی در راه استمرار نهضت حسینی بردارند. و بالاخره همراه با آن همه درود و سلام باید بر دشمنان حسین (علیه السلام) و دشمنان اسلام و خدا لعن و نفرین کرد. (زیارت عاشورا)

ما نمی‌توانیم از برکات حسینی استفاده کنیم مگر اینکه اول دشمنان او را لعن کنیم بعد بر او سلام بفرستیم. قرآن هم اول می‌فرماید: «أَشْدُّ عَلَى الْكُفَّارِ»^۱ بعد می‌فرماید: «رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ»^۲.

بزرگداشت یاد سیدالشهدا (علیه السلام) و گریه و عزاداری برای ایشان را از این جهت به عنوان یک نقش از نقش‌های زنان در ادامه نهضت امام حسین (علیه السلام) ذکر کردیم که زنان به خاطر رقت قلب و عواطفی که دارند و گریه‌ای که در مصیبت عزای امام حسین (علیه السلام) می‌کنند، سبب پویایی و زنده نگه داشتن عاشورا می‌شوند. حضرت امام خمینی (ره) می‌فرماید: «ما ملتی هستیم که با همین گریه‌ها قدرت ۲۵۰۰ ساله را از بین بردیم»^۳.

گریه‌کننده پس از مرگ:

ابراهیم خلیل، آن پیامبر بزرگ با داشتن فرزندی چون اسماعیل و اسحاق از درگاه حق، برای دختردار شدن درخواست کرد. امام صادق (علیه السلام) این مطلب را بدین صورت نقل می‌کند: «همانا ابراهیم از حق درخواست دختر کرد تا پس از مرگش

۱. فتح / ۲۹

۲. همان

۳. ترنم نور، ص ۱۷۶

گریه کننده و ناله کننده داشته باشد.»^۱

گریه؛ فریادی برای احیای مکتب سیدالشهدا

امام خمینی علیه السلام با دید نافذ خویش به نقش گریه بر سیدالشهدا و کارکرد آن توجه نشان دادند و فرمودند: «...این نقش، نقشی است که اسلام را همیشه زنده نگه داشته، آن گلی است که هی آب به آن می دهند، این گریه ها و این ذکر مصیبت ها مکتب سیدالشهدا علیه السلام را زنده نگه داشته است... این یک میتینگ و فریادی است برای احیای مکتب سیدالشهدا علیه السلام... همین گریه ها نگه داشته این مکتب را تا اینجا و همین نوحه سرائی ها، همین هاست که ما را زنده نگه داشته، همین هاست که این نهضت را پیش برده، اگر سیدالشهدا علیه السلام نبود، این نهضت هم پیش نمی رفت.»^۲

بزرگداشت حماسه عاشورا در وصیت نامه امام علیه السلام

یکی از مسائلی که امام علیه السلام در وصیت نامه تاریخی خود به آن عنایت دارد، زنده نگه داشتن و گرامیداشت حماسه عاشورا است. امام در وصیت نامه خود می نویسد: «و از آن جمله از مراسم عزاداری ائمه اطهار و به ویژه سید مظلومان و سرور شهیدان، حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام هیچ گاه غفلت نکنند و بدانید آنچه دستور ائمه علیه السلام برای بزرگداشت این حماسه تاریخی اسلام است و آنچه لعن و نفرین بر ستم گران آل البیت است، تمام فریاد قهرمانانه ملت ها است بر سردمداران ستم پیشه در طول تاریخ الی الابد.»^۳

امام علیه السلام در ادامه وصیت نامه خود، تکلیف راه ادامه نهضت حسینی را از طریق بزرگداشت حماسه عاشورا این گونه تبیین می کند: «می دانید که لعن و نفرین و

۱. هیئت بهشت، ص ۱۷

۲. صحیفه امام علیه السلام، ج ۸، ص ۵۲۷

۳. تعلیقیه ها و سؤال های اساسی وصیت نامه الهی - سیاسی امام علیه السلام، ص ۳۶

فریاد بر ستمگران جهان و زنده نگه داشتن این فریاد، ستم شکن است.^۱ می دانیم استفاده از کلماتی همچون الی الابد و یا زنده نگه داشتن و... نشان از در نظر گرفتن غایت یک امر و در واقع بیانگر تمایل و تداوم انجام کاری است. البته حضرت امام علیه السلام نیز به تأسی از کلام گهربار نبی اکرم صلی الله علیه و آله که فرمودند: «شهادت امام حسین علیه السلام جوششی در دل مؤمنان افکند که هیچ گاه خاموش نخواهد شد»^۲، در بیانی می فرماید: «این خون سیدالشهدا است که خون های همه ملت های اسلامی را به جوش می آورد.»^۳ به این ترتیب همه این ها حکایت از خاصیت استمرارپذیری نهضت عاشورا دارد.

۵. حضور در میدان های مختلف

با توجه به اینکه اسلام زنان را در ابعاد مختلفی مانند حوزه فکر و اندیشه، سیاست، فرهنگ، اقتصاد و... همسان مرد و در برخی بخش ها کارا تر از مرد می بیند، بهتر است با حضور در میادین مختلف نسبت به ادامه ارزش های ناب عاشورایی و نهضت حسینی تلاش کنند. چرا که با گوشه گیری و دخالت نکردن در صحنه ها حداقل آن سهم از رسالت و تکلیفی را که بر عهده نیمی از بدنه فعال کشور وجود دارد از دست می دهند. از طرفی با نبودن در صحنه های مختلف و روشنگری نکردن در میان قشر عظیم زنان یک جامعه عملاً باید شاهد رسوخ انحراف ها و شبهات در میان آنها باشیم لذا می طلبد نسبت به این مهم اهتمام جدی داشته باشیم. حضرت امام علیه السلام در بیانات خود می فرماید: «نقش زن در جامعه بالاتر

۱. همان، ص ۳۶

۲. مستدرک الوسایل، ج ۲، ص ۲۱۷

۳. صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۲۰۴

از نقش مرد است.»^۱ و یا می‌فرماید: «ما مفتخریم که بانوان و زنان، پیران و جوان و خرد و کلان، در صحنه‌های فرهنگی و اقتصادی و نظامی حاضر، و همدوش مردان یا بهتر از آنان در راه تعالی اسلام و مقاصد قرآن کریم فعالیت دارند.»^۲

مرحوم حاج سید احمد خمینی فرزند حضرت امام علیه السلام نیز در دیدار با وزیر بهداشت ترکمنستان اشاره کردند: «هسته اصلی انقلاب اسلامی را زنان و مردان تشکیل دادند و ما فکر می‌کنیم که زنان مسلمان ایرانی با ایفای نقش تاریخی و مذهبی خود در شئون مختلف انقلاب و نظام اسلامی چهره ممتازی از زن مسلمان به جهانیان نشان دادند. امروز زنان انقلابی ما در پست‌های حساس اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی فعالیت می‌کنند و همواره در صف مقدم این گونه فعالیت‌ها بوده‌اند.»^۳

پیروزی نهضت تنباکو و تجلی نقش زنان

اگر نیم‌نگاهی به واقعه پیروزی نهضت تنباکو داشته باشیم، چند عامل از جمله؛ اسلامی بودن، اطاعت از روحانیت، عمومی بودن نهضت، استقامت و فداکاری مردم و رهبران را می‌توان نام برد که هر یک کمک قابل توجهی به پیروزی نهضت کردند. اما در این میان نقش آفرینی زنان که برای اولین بار حضور خود را در تاریخ مبارزات ایران به نمایش گذاشتند (سال ۱۲۶۷ شمسی) به نحوی که حتی حرم‌سراها و دربار ناصرالدین شاه جملگی به فرمان مرجعیت شیعه گردن نهادند، نمود دیگری داشت و زن ایرانی در این برهه اولین تأثیرگذاری خویش را در عصر جدید به چشم دید. و آن هم به خاطر حضورش در یک عرصه اجتماعی - سیاسی بوده و بدون اغراق می‌توان گفت حضور زنان در این ماجرا نقش بسیار

۱. کلمات قصار امام خمینی علیه السلام، ص ۲۰۶

۲. همان، ص ۲۰۸

۳. دیدگاه‌ها (منتخبی از مواضع حاج سید احمد خمینی علیه السلام)، ص ۱۹۲

عمیقی در پیروزی نهضت ایفا کرده است.^۱

لذا بی دلیل نیست که حضرت امام علیه السلام فرمود: «شما خانم‌ها همان طوری که آقایان مشغول هستند، همان طوری که مردها در جبهه علمی و فرهنگی مشغول هستند، شما هم باید مشغول باشید.»^۲

آیت الله طالقانی در پاسخ به سؤال خبرنگاری از روزنامه «آیدین لیک» گفته است: اگر معنای نگرانی درباره زن این است که اسلام زن‌ها را در مسائل اقتصادی و اجتماعی و تکامل فکری و دانش، مهجور می‌دارد، در اسلام نیست... الان هم می‌بینید در همین مبارزه میلیون‌ها زن ایرانی شرکت دارند و بزرگترین پایگاه مبارزه ما همان زن‌های ما هستند، چه دختران و خواهران دانشگاهی و چه زن‌های خانه‌دار.»^۳

۶. استفاده از فرصت‌ها

شهید مطهری معتقد است: «برای علی بن حسین علیه السلام نه فرصت پدر بزرگوارش اباعبدالله علیه السلام پیدا شد که قیام کند و نه فرصتی نظیر فرصت امام صادق علیه السلام پدید آمد که به فعالیت‌های فرهنگی روی آورد. اما برای کسی که می‌خواهد خدمت کند همه مواقع فرصت است ولی شکل آنها فرق می‌کند.»^۴

لذا امام سجاد علیه السلام به علت نداشتن موقعیت‌های امام حسین علیه السلام و یا دیگر ائمه دست به اقدامات دیگری زد. چرا که اگر ایشان در این عرصه به عنوان اولین حلقه‌های ارتباط نهضت به عصرهای بعدی کاری از پیش نمی‌برد، فاصله‌ای که

۱. ماهنامه پیشگامان، ش ۳۵، ص ۳۶، همراه با تلخیص و اضافه

۲. ترنم نور، بیانات امام علیه السلام ص ۲۳۹

۳. نقش زن در حکومت اسلامی، ص ۵

۴. فصلنامه معارف اسلامی، ش ۶۶، ص ۸

می افتاد منجر به فراموشی ابعاد مختلف نهضت عاشورا می گشت لذا مبادرت به انجام موارد زیر کردند:

۱. زنده نگه داشتن یاد و خاطره عاشورا که شامل موارد زیر است:

الف) گریه بر امام حسین (علیه السلام) و یاران باوفایش

ب) یادآوری حادثه عاشورا

ج) سفارش به زیارت امام حسین (علیه السلام)

د) سجده بر تربت امام حسین (علیه السلام)

ه) سخنرانی

۲. هدایت و رشد سیاسی مردم

۳. مبارزه با عالمان درباری

۴. مبارزه در قالب دعا

۵. تربیت نیروهای صالح

۶. دست گیری از درماندگان

با توجه به آنچه در مطالب فوق آمده است، بسیاری از این موارد را زنان متعهد می توانند انجام دهند تا همیشه یاد و نام عاشورا و امام حسین (علیه السلام) و حماسه سازان کربلا زنده و جاوید بماند و استمرار داشته باشد. در بحث گریه بر امام حسین (علیه السلام)، حضرت امام (علیه السلام) معتقد است حتی کسی که حالت حزن به خود بگیرد، حافظ نهضت است.

«گریه کردن بر شهید، زنده نگه داشتن نهضت است. اینکه در روایت هست که کسی که گریه بکند یا بگریاند و یا به صورت گریه دار خودش را بکند، این جزایش بهشت است، این برای این است که حتی آن کسی که با صورت گریه دار خودش را نگه می دارد و یک حالت حزن به خود می دهد، این نهضت را دارد

حفظ می‌کند.»^۱

۷. انتخاب الگوی مناسب

رهبر معظم انقلاب در این خصوص می‌فرماید: «این‌ها (حضرت فاطمه علیها السلام و حضرت زینب علیها السلام) الگو و نمونه اسلامند. زن امروز دنیا الگو می‌خواهد. اگر الگوی او زینب و فاطمه زهرا باشند، کارش عبارتند از: فهم درست، هوشیاری در درک موقعیت‌ها و انتخاب بهترین کارها؛ ولو با فداکاری و ایستادن پای همه چیز برای انجام تکلیف بزرگی که خدا بر دوش انسان‌ها گذاشته است، همراه باشد. زن مسلمان که الگویش فاطمه زهرا یا زینب کبری علیها السلام باشد این است.»^۲

«اگر زن به فکر تجملات و خوش‌گذرانی‌ها و هوس‌های زودگذر و تسلیم شدن به احساسات بی‌بنیاد و ریشه باشد، نمی‌تواند آن راه را برود. باید این وابستگی‌ها را که مثل تار عنکبوت بر پای انسان رهرو است، از خود دور کند تا بتواند آن راه را برود، کما اینکه زن ایرانی در دوران انقلاب و در دوران جنگ همین کار را کرد و انتظار این است که در همه دوران انقلاب همین کار را بکند.»^۳

۸. زن و هدایتگری

در زمینه هدایتگری زنان، مطالبی را درباره حضرت فاطمه علیها السلام، حضرت زینب علیها السلام و ... بیان کردیم اما در عصر حاضر می‌توان از خانم سیده نصرت‌بیگم امین؛ معروف به بانو مجتهد اصفهانی (۱۲۶۵-۱۳۶۲ ش.) نام برد که در سراسر زندگی

۱. سیدالشهدا علیه السلام شهید اسلام، سخنرانی امام علیه السلام با روحانیون غرب تهران، ص ۱۵

۲. حکایت کشف حجاب، ج ۲، بیانات رهبر معظم انقلاب، ص ۱۶۳

۳. همان

خود به تحصیل علوم دینی و تدریس آن عشق ورزید و در هدایت جامعه نقش فراوانی را بر عهده داشت.

جامعه‌ای که سایه جهل و بدتر از همه زمامداران جهل‌پرور را بر خود تحمل می‌کرد، با درخشش این بانوی مجتهد که در حین تحصیل حکمت به کشف و شهود نیز رسیده بود، جان تازه‌ای یافت و دختران بسیاری در مدرسه دینی وی و دبیرستان تاسیس شده توسط ایشان به تحصیل می‌پرداختند. این همه نشان از روشننگری فکر، بلندی هدف و دلسوزی وی در امور زنان و به‌ویژه درس‌آموزی از مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام) داشت و از زینب کبری (علیها‌السلام) درس و آموزه‌های پیام‌رسانی را به ارث برده بود. در واقع «وجود ذی‌وجود این زن عالمه، نسیمی بود که بر جامعه زنان وزید و عامل حرکت‌بخش و تکان‌دهنده‌ای برای بیداری افکار خفته و پیشبرد آنان در راه تحصیل علوم دینی و کمالات معنوی و سیر الی‌الله شد»^۱ این بیداری افکار همانا نتیجه تعمیق اندیشه‌های حاکم بر نهضت حسینی است که با ظلم و جهل و بی‌خبری و استبداد حاکم آن روز همخوانی نداشت.

۹. تولی و تبری

تولی به معنای دوستی با دوستان خدا و تبری به معنای بیزاری جستن از دشمنان خداست. آنچه که امام حسین (علیه‌السلام) در صحرای کربلا به نمایش گذاشت، در واقع مظهر و تجلی همین مفهوم است؛ یعنی تولی و تبری.

خداوند در ما محبت آفریده تا نسبت به کسانی که به ما خدمت می‌کنند و یا نسبت به هر صاحب‌کمالی ابراز محبت و علاقه کنیم و این مسئله به صورت فطری در وجود انسان‌ها قرار دارد. از سوی دیگر فطرت انسان بر این است؛ کسی را که به او ضرر می‌زند دشمن بدارد.

۱. ماهنامه آشنا، ش ۱۴۶، ص ۵

خداوند در قرآن کریم در آیه ۶ سوره فاطر می‌فرماید: «شیطان دشمن شماست، شما هم باید با او دشمنی کنید» و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «بهترین اعمال، حب و بغض در راه خداست»^۱ لذا تأسی از این مهم را زنان امت مسلمان با آن بینش و بصیرتی که دارند می‌توانند به انجام برسانند تا همانند عاشوراییان و کربلاییان باشند و عمل به سیره آن بزرگواران را سرلوحه کار خویش قرار دهند.

۱۰. امر به معروف و نهی از منکر

زنان جامعه اسلامی به خوبی می‌دانند که امام حسین علیه السلام با کار عظیم خویش در واقع امر به معروف و نهی از منکر را احیا کردند. البته در وصیت‌نامه خود به محمد حنفیه از علت‌های قیام خویش، همین مهم را یادآور شدند.

در واقع انجام امر به معروف و نهی از منکر اعلام موجودیت نیروهای مذهبی، مؤمن، عاشق و دلباخته حسینی و زینبی است که می‌خواهند با این عمل در راستای ادامه نهضت حسینی گام بردارند. استاد مطهری در این خصوص معتقد است: «عمده سببی را که به این نهضت شایستگی داده تا برای همیشه در پیشانی تاریخ بدرخشد، امر به معروف و نهی از منکر بودن این نهضت است.»^۲

لذا شایسته است زنان میهن اسلامی نسبت به این مهم اهتمام ویژه‌ای داشته باشند و برای ادامه نهضت امام حسین علیه السلام گام بردارند.

۱۱. آزادی‌خواهی و آزادگی

حریت و آزادی‌خواهی از ویژگی‌هایی است که زنان مکتب حسینی به خوبی

۱. مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۲۲۵

۲. مرتضی مطهری، روزنامه جام‌جم، ۸۷/۱۰/۲، ص ۱۱

آن را از مولای خویش اباعبدالله الحسین (علیه السلام) به یادگار دارند. «از نظر حقوق انسانی، تفاوتی بین زن و مرد نیست، زیرا هر دو انسانند، و زن حق دخالت در سرنوشت خویش را همچون مرد دارد»^۱ چرا که تفکیک آزادی و دین در شریعت اسلام ناب محمدی وجود ندارد، مگر آنکه صحنه‌ای همچون رنسانس به وجود آید که در واقع در آنجا نه دین، دین خدا بود و نه آزادی آن آزادی در مسیر کمال. لذا معمار کبیر انقلاب به صراحت فرمودند: «ما آزادی‌ای که اسلام در آن نباشد نمی‌خواهیم»^۲

زن مسلمان، دین را از منظر دین نگاه می‌کند و اگر قرار باشد از منظری دیگر به دین نگاه کند، انواع اسلام‌های غیرواقعی ظهور می‌کند و انحراف و تحریف‌ها جامعه اسلامی را فرا می‌گیرد.

حال او (زن) چگونه بتواند فرهنگ عاشورایی را به اعصار آینده انتقال دهد؟ باید گفت صرفاً در زمانی که تلفیقی از دو عنصر دین و آزادی داشته باشیم به فرهنگ حسینی نزدیک شده‌ایم و باید در جهت احیا، ترویج و ادامه آن گام برداریم. چرا که معتقدیم امام حسین (علیه السلام) خود برای آزادی ملت‌ها مبارزه کرد و در این راه به شهادت رسید. در کنار آزادی و آزادی‌خواهی مبحث آزادگی نیز مطرح است که برتری آن نیز واضح است.

آزادی در مقابل بردگی است، اما آزادگی نسبت به آزادی برتری دارد و نوعی حریت انسانی و رهایی انسان از قید و بندهای ذلت آور و حقارت‌بار است. آزادگی در این است که انسان کرامت و شرافت خویش را بشناسد و به پستی و ذلت و حقارت نفس و اسارت دنیا و زیر پا نهادن ارزش‌های انسانی تن ندهد.

در نهضت عاشورا جلوه‌های بارزی از آزادگی دیده می‌شود که می‌تواند هر یک چراغ راهی باشد تا با کمک آنها زنان جامعه ما نیز در ترویج و توسعه این

۱. کلمات قصار امام خمینی (علیه السلام)، ص ۲۱۰

۲. همان، ص ۱۱۲

مهم نسبت به اعضای خانواده و به‌ویژه فرزندان خویش از آن بهره ببرند.

۱۲. وفاداری

وفا، پای‌بندی به عهد و پیمانی است که با کسی می‌بندیم. خداوند متعال وفای به عهد را لازم شمرده است و از عهد بازخواست خواهد کرد؛ «اوفوا بالعهد انّ العهد کان مستولا»^۱

با این مقدمه، وقتی به صحنه عاشورا می‌نگریم، در یک طرف مظاهر برجسته‌ای از وفا می‌بینیم و در سوی دیگر، نمونه‌های نامطلوبی از عهدشکنی، بی‌وفایی، نقض پیمان، بیعت و زیرپا گذاشتن تعهدات را.

امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا نیز در خطابه‌ای پرشور و انتقادآمیز، از بیعت و عهدشکنی، از عهد و بی‌وفایی آنان یاد می‌کند و بر آن همه سست‌رایی و زیرپا نهادن تعهدات ملامتشان می‌کند.^۲ و در مقابل در شب عاشورا خطاب به اصحاب خویش می‌فرماید: «من با وفاتر و بهتر از اصحابم، اصحابی را نمی‌شناسم.»^۳

ادامه راه با ابراز وفاداری

پیام وفا، از عاشورا به وارثان این راه رسیده است. عهد و بیعت با ولایت، عهد و پیمانی که با خون شهدا می‌بندند و سختی‌های راهی که تحمل می‌کنند، تا نکند از راه ادامه نهضت حسینی باز بمانند.

پس ای خواهرم، درس وفا و پایبندی به عهد و پیمانی که از حسین (علیه السلام)

۱. اسراء / ۳۴

۲. موسوعه کلمات الامام الحسین (علیه السلام)، ص ۴۲۳

۳. مقتل الحسین، ص ۳۸۷

آموختی در زمانه ولی فقیه زمان خویش و به تبع آن امام زمان (عج) به کار بند تا در استمرار نهضت حسین (ع) از عاشوراییان عقب نمایی. و از زینب (ع) الگو بگیر آن موقعی که «عصر عاشورا هنگام حمله سپاه کوفه به خیمه‌ها و غارت آنها، چون دید شمر با شمشیر آخته قصد کشتن امام زین العابدین را دارد، فرمود: «او کشته نخواهد شد، مگر آنکه من فدای او شوم.»^۱

استقامت و وفاداری به ارزش‌های دینی

زنان جامعه اسلامی اگر می‌خواهند در راه تداوم نهضت حسینی گام بردارند، بایستی نسبت به ارزش‌های دینی وفادار بمانند و لحظه‌ای سستی به خود راه ندهند. امام خمینی (ره) می‌فرماید: «اگر انسان بخواهد برای اسلام خدمت کند، نباید توقع این را داشته باشد که همه او را بپذیرند.»

و یا در بیانی دیگر می‌فرماید: «امروز وظیفه ماست که در برابر خطراتی که متوجه اسلام و مسلمین می‌باشند، برای تحمل هرگونه ناملازمات آماده باشیم...»^۲ یاران امام حسین (ع) برق شمشیرهای برهنه دشمن و به خون غلتیدن یاران را می‌دیدند اما وفادار ماندند، یا مادرانی که در مقابل چشمان آنها فرزندان‌شان در کربلا شهید شدند اما وفادار ماندند.

و اگر نباشد وفاداری نسبت به اصول و ارزش‌ها نبایستی انتظار داشت که بتوان در راه ترویج و استمرار نهضت حسینی کاری کرد؛ چرا که معتقدیم کارهای مهم به راحتی نتیجه نمی‌دهد، بلکه باید سختی‌هایی را نیز تحمل کرد.

۱۳. رعایت ظاهر اسلامی

۱. کلمات قصار امام خمینی (ره)، ص ۳۹

۲. همان، ص ۴۰

زن فعال، پرشور و علاقه‌مند به آرمان‌های نهضت امام حسین (علیه السلام) که می‌خواهد راه امام خویش را دنبال کند، بایستی در درجه اول ظواهر اسلامی خود را رعایت کند. و به مانند متاعی ارزان و عروسکی در دست دیگران تبدیل نشود. همان کاری که متأسفانه در رژیم گذشته انجام دادند و زن‌ها را ملعبه دست مردان کرده بودند. لذا با قرار گرفتن در محیط‌های اجتماعی مختلف با ظاهری آراسته و معتدل و سالم نگه داشتن آن محیط‌ها با حضور خویش بهتر می‌تواند در جهت ترویج و اشاعه تفکر حسینی قدم بردارد.

۱۴. رعایت اخلاق اسلامی

رعایت ارزش‌های اخلاقی اسلام از دیگر نقش‌هایی است که زن مسلمان باید بدان همت گمارد. چرا که وقتی این مهم، هدف بعثت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) قرار می‌گیرد (من برانگیخته شدم تا کرامت‌های اخلاقی را کامل کنم)^۱ آیا برای تداوم نهضت حسینی به‌کار نمی‌آید؟

۱۵. غیرت اسلامی و دینی

زنان با توجه به روح لطیفی که دارند، در تحریک و سوق دادن احساسات دیگران به یک موضوع خاص قابلیت‌های مؤثری دارند. لذا برای اینکه بتوانند عنصر مهم دفاع از مظلوم را که جزو سیره امام حسین (علیه السلام) بود به منصفه ظهور برسانند، ندای مردم مسلمان فلسطین را لبیک گفته و برای حمایت از آنان با برپایی چادرهای دریافت کمک‌ها و... نمادی از حرکت در راه امام حسین (علیه السلام) را به نمایش بگذارند.

استاد مطهری در یک سخنرانی با عنوان «احیای تفکر اسلامی» در حسینیه ارشاد اعلام افتتاح حساب برای کمک به مردم فلسطین را یادآور شدند و این مطلب نشان می‌دهد که از هر راهی بایستی استفاده کرد و براساس وجدان و غیرت بیدار اسلامی به کمک مسلمانان بشتابیم. کاری که امام حسین (ع) از آن راضی و خشنود خواهد بود و دیگر اینکه راه و تفکر آن بزرگوار همیشه ادامه خواهد یافت. بی‌شک «غیرت دینی سبب می‌شود که انسان از هر نوع سوء قصد و هجوم مخالفان به دین و ارزش‌های مقدس برآشوبد... پیروان عاشورا درس دفاع از مظلوم و نصرت حق و مبارزه با باطل و بیعت را به عنوان غیرت دینی از حماسه آفرینان کربلا الهام می‌گیرند.»^۱

۱۶. خود سازی

خودسازی عبارت از تهذیب و تکمیل نفس است و تهذیب نفس به معنی پاکیزگی نفس از زشتی‌ها و پلیدی‌هاست. کسی که گرفتار عیوب اخلاقی است و یا نفسی که گرفتار جلوه‌های دنیاست بنده دنیا می‌باشد، لذا ضروری است برای رسیدن به هدفی که برای زنان در نظر گرفتیم؛ مبنی بر تداوم نهضت حسینی، بایستی از مثلث شوم شیطان، نفس و دنیا پرهیز نماید. و این تعلقات را به مانند وزنه‌ای بداند که وی را از پرواز باز می‌دارد. آثار این تعلقات در تصمیم‌گیری‌های کلان و محوری آشکار می‌شود و آنجاست که مشخص می‌شود آیا این زن، راه حسین (ع) را انتخاب می‌کند یا راه یزید و یزیدیان را.

حال اگر تهذیب نفس از زشتی‌ها انجام شد، باید در جهت تزئین و تکمیل نفس به فضایل اعتقادی و اخلاقی نیز همت نماید.

و در این صورت اگر زنانی که خود را متخلق به اخلاق اسلامی کرده‌اند،

بخواهند در راه تداوم نهضت گام بردارند کارشان، صحبتشان، پند و اندرزشان بر مخاطبان اثر می‌گذارد. حضرت امام علیه السلام فرمودند: «آن وقتی کلام تاثیر دارد که از قلب مذهب و پاک بیرون بیاید.»^۱

۱۷. انقلاب اسلامی ایران

با پیروزی انقلاب اسلامی ایران به رهبری امام خمینی علیه السلام و سرنگونی رژیم شاه به عنوان مظهر استبداد، ملت ایران حیات تازه‌ای یافت. و به این ترتیب راه و وسیله مبارزه و نیز هدف آن مشخص شد. طرد ابرقدرت‌ها، تکیه بر ملت‌ها و تأسی به فرهنگ عاشورایی هدیه‌ای بود که نه فقط به ملت ایران بلکه به همه ملت‌های آزادی‌خواه ارزانی شد. به نحوی که در عراق (کشوری که پیش از دیگر کشورها با انقلاب اسلامی هم‌نوا شد) از آیت‌الله سید محمدباقر صدر به عنوان «خمینی عراق» یاد می‌شد و زنان مسلمان عراق به رهبری بنت‌الهدی، خواهر آیت‌الله صدر به پشتیبانی از انقلاب اسلامی و علیه رژیم بعثی برخاستند. لازم به ذکر است مثال‌هایی از این قبیل را در مورد فلسطین، لبنان، مصر، الجزایر و جمهوری‌های مسلمان‌نشین شوروی سابق نیز می‌توان مطرح کرد.

پرسشی که پیش می‌آید این است که با توجه به شرایطی که انقلاب اسلامی در جهان به وجود آورده است، آیا برای زنان این ملت نقشی بعد از انقلاب تعریف نشده است؟ آیا وقتی که احمد بن بلا، نخستین رئیس‌جمهور الجزایر خطاب به ملل عرب، زنده شدن اسلام را در قرن بیستم مدیون انقلاب اسلامی ایران می‌داند^۲، زنان ملت مسلمان ایران نبایستی به ارزش وجودی خویش بیش از پیش آگاه شوند؟ زنانی که رهبر معظم انقلاب در وصف آنها می‌فرماید: «اگر زنان

۱. کلمات قصار امام خمینی علیه السلام، ص ۶۷

۲. رویارویی انقلاب ایران با آمریکا، ص ۱۲۰

به انقلاب نپیوسته بودند، انقلاب پیروز نمی شد.^۱ به درستی که پاسخ مثبت است. همان طور که زن های مسلمان ایران دوشادوش مردان در وقایع تحریم تنباکو، ۱۷ شهریور ۵۷، ۲۱ فروردین ۵۷ و تظاهرات و راهپیمایی های متعدد برای ایفای نقش زینب گونه خویش به ندای مقتدای خود لبیک گفتند، شایسته این مهم نیز هستند که به تسری مواردی که از آن در این موفقیت ها بهره گرفتند، پرداخته و بیش از پیش جوهره حرکت خویش را که نمادهای عاشورایی در آن درخشش خاص دارد، در همه شرایط مد نظر داشته باشند.

۱۸. جهاد با نفس

جهاد با نفس به معنی مبارزه با تمنیات نفس و کنترل هوای نفس و فدا کردن خواسته خود در راه خواسته خداست.^۲

لذا زنان جامعه اسلامی با تأثیرپذیری از این مهم بایستی به فرزندان خویش به ویژه دختران جوان یادآوری کنند که در صحنه عاشورا کسانی حضور داشتند که اهل جهاد با نفس بودند و هیچ هوا و هوسی در انگیزه و عمل آنان دخیل و شریک نبود و به همین دلیل بر جاذبه های مال، مقام، شهوت، عافیت و رفاه، ماندن و زیستن، نوشیدن و کامیاب شدن و... پیروز شدند. به همین منظور باید دختران خویش را برای زندگی بهتر در زیر چتر حمایتی ائمه علیهم السلام به ویژه امام حسین (علیه السلام) و یارانش قرار دهند تا آسیب نبینند.

مالک بن نبی می گوید: «هر کس چه مسلمان و چه غیر مسلمان مادامی که دستخوش انقلاب درونی نشده باشد، هیچ گاه نخواهد توانست بر محیط خارج از خود اثر گذارد، این حقیقت علمی ای است که باید به عنوان قانون علمی قرآن

۱. ترنم نور، ص ۲۴۵

۲. ماهنامه پیشگامان، ش ۴۱، ص ۲

بپذیریم.»^۱

۱۹. عمل به تکلیف

عامل بودن به آنچه که وظیفه دینی ماست، نشان از مکتبی بودن و مکتبی فکر کردن ماست. امامان شیعه، در شرایط و مقتضیات زمانی خویش به تکلیف عمل کردند. یعنی قیام و قعودشان فریاد و سکوتشان جملگی براساس تکلیف بوده است.

امام حسین علیه السلام می‌فرماید: «امیدوارم آنچه خدا برای ما اراده فرموده است، خیر باشد، چه کشته شویم، چه پیروز گردیم.»^۲

وقتی امام از یاران خویش خواست هر که می‌خواهد برود؛ یاران در پاسخ گفتند: «فاذا نحن قتلنا وفینا و قضینا ما علینا.»^۳

در نهضت عظیم عاشورا، همان‌طور که بیان شد عمل به تکلیف از سوی امام حسین علیه السلام در همه مقاطع به چشم می‌خورد. و اما اگر زنان امروز بخواهند در استمرار این نهضت کاری از پیش ببرند (همچنان که قبل از انقلاب زنان نستوه بسیاری شکنجه‌ها و زندان‌های مخوف ساواک را تحمل کردند تا عمل به تکلیف کنند) در واقع «بایستی شکل‌های مختلف تکلیف را شناخت و نسبت به انجام آن متعبد بود.»^۴ تا در عرصه‌های جدید عمل به تکلیف کرده و در استمرار راه امام حسین علیه السلام گام برداشت.

۱. نقش و رسالت مسلمان در ثلث آخر قرن بیستم، ص ۴۹

۲. اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۵۹۷

۳. تاریخ طبری، ج ۴، ص ۳۱۸

۴. پیام‌های عاشورا، ص ۹۵

۲۰. دشمن شناسی

اگر زنان امت اسلامی بخواهند از نهضت حسینی دفاع کنند و آموزه های نهضت را به منصفه ظهور برسانند، بایستی در دشمن شناسی و دوست شناسی دقت کنند.

شناخت دشمنانی همچون آمریکا، اسرائیل و... کار دشواری نیست اما شناخت دشمن نقابداری که اهداف زهرآلود خود را در لفافه ای از الفاظ و تحلیل های فریبنده پنهان ساخته است و یا به اسم احیای حقوق زن، شخصیت او را لگدمال می کند و یا به اسم هنر و آزادی ارزش های اخلاقی را نابود می کند، کاری است که باید با دقت صورت پذیرد. با این دشمن شناسی است که بانوان و زنان متعهد و عاشورایی سیرت می توانند با روشنفکران سیاه دل، قدرت پرستان خودخواه، خود فروختگان غرب زده و بدخواهان مبارزه نمایند و شجاعت عاشورایی خویش را بر همه اثبات و از اسلام و انقلاب پاسداری کنند.

لازم به ذکر است؛ «یکی از چهار علومی که در روایات، آموختن آن ذکر شده است همین مقوله دشمن شناسی است.»^۱

۲۱. پیام رسانی

سقوط کمونیسم در دوران گورباچف از جمله مسائل مهم جهان در عصر امام خمینی علیه السلام بود. امام این سقوط را قبلاً پیش بینی کرد و با اعزام هیئتی به سرپرستی آیت الله جوادی آملی و خانم «مرضیه حدیدچی دباغ» در تاریخ ۶۷/۱۱/۱۴ رهبر وقت شوروی سابق را به اسلام فراخواند. حضور یک زن مسلمان و متعهد با دارا بودن سابقه انقلابی و مبارزاتی بار دیگر برای ملت مسلمان ایران تداعی گر نقش ارزشمند پیام رسانی زن در طول تاریخ بود. نقش شخصیت هایی همچون

حضرت فاطمه علیها السلام، حضرت زینب علیها السلام و دیگر زنان مجاهد تاریخ که به وضوح برای ما این خط‌مشی را ترسیم کردند که زن نبایستی از نقش اصیل و ارزش‌های والایی که در وجودش قرار دارد غافل باشد.

لذا حضرت امام علیه السلام این پیام را به عنوان تبلیغ، دعوت و به منظور صدور انقلاب فرستادند. و در واقع «می‌توان گفت این پیام زمینه‌بیداری و هدایت بشریت گمراه و تشنه معنویت و ارزش‌های والای الهی را فراهم نمود...»^۱

با نگاهی به سیره زینب علیها السلام این درس‌آموز مکتب سیدالشهدا درمی‌یابیم که «زینب علیها السلام بعد از شهادت برادرش حسین علیه السلام دیگر در یک شهر نماند، بلکه از این شهر به آن شهر منتقل می‌شد و داستان کربلا را همه جا بازگو می‌کرد و... سرانجام بدین وسیله مردم را با حقیقت و فلسفه شهادت امامش آشنا می‌نمود.»^۲

۲۲. ارتباط با مسجد

یکی دیگر از وظایف و نقش محوری زنان حضور در محافل مذهبی به مانند مسجد با رعایت احکام اسلامی وارده است.

مسجد پایگاه علم و شور و حرکت است که مؤمنین را از گزند تهاجم فرهنگی بیگانه حفظ می‌کند.

و عظم و خطابه‌هایی که در مساجد صورت می‌گیرد انسان را به آنچه که بایستی درباره انبیا و ائمه طاهرين بدانند رهنمون می‌سازد. مساجد و تکایا هستند که شور و شعور حسینی در آنها جلوه‌گری می‌کند و راهیان کوی دوست هر یک به سهمی از آن توشه برمی‌دارند و در امتداد نهضت و ترویج فرهنگ عاشورایی از آن بهره می‌برند. و به همین علت است که حضرت امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: «نهضت را از

۱. پیام انقلاب، دی ماه ۸۷، ص ۴۳

۲. چهره درخشان حسین بن علی علیه السلام، ص ۳۹۱

راه مساجد - که دژهای محکم اسلامند - زنده نگه دارند، و با شعارهای اسلامی نهضت را پیش برند.»^۱

چهل ویژگی زنان ادامه دهنده نهضت حسینی

۱. تلاش در راه فرزاندگی و علم‌پژوهی، تقویت و گسترش زمینه مطالعاتی
۲. تلاش در جهت خودسازی معنوی، اخلاقی و تقوایی
۳. پیش‌قدم بودن در میدان مبارزه و حفظ آمادگی دفاعی
۴. بی‌اعتنائی نسبت به زخارف دنیا
۵. تاکید بر حفظ عفت و پاکدامنی
۶. مایه آسایش زندگی و محیط خانوادگی
۷. ویژگی‌هایی همچون: عبادت، سیاست و خانه‌داری را با هم تلفیق می‌کنند.
۸. فرزندان‌ش را به شرکت در جهاد در راه خدا تشویق و خود نیز مشتاق شهادت است.
۹. صبور در مصیبت‌ها
۱۰. حافظ خون شهدا
۱۱. برنامه‌ریز
۱۲. دانستن نحوه و مسیر حرکت حسینی
۱۳. درک شرایط و مقتضیات زمان
۱۴. شناخت راه‌کارهای تداوم نهضت حسینی

۱۵. شناخت آسیب‌ها و آفت‌ها
۱۶. تدبیر لازم در برابر آسیب‌ها
۱۷. افزایش بصیرت سیاسی و معرفت دینی به‌طور مستمر
۱۸. شناخت فراگیر نسبت به استکبار و ایادی آن
۱۹. تکیه اصلی و ثقل حرکت خود را در مسیر حسینی از احساس و عاطفه به شناخت و بصیرت انتقال می‌دهد و حرکت خویش را بر پایه شعور و شناخت طراحی می‌کند.
۲۰. مجهز بودن به سلاح فکری و فرهنگی
۲۱. شناخت اصول و مبانی فرهنگ و تمدن غرب (البته هر فرهنگی که بخواهد به فرهنگ عاشورایی ضربه بزند)
۲۲. دور نشدن از صحنه سیاست و اجتماع
۲۳. دفاع از نظام و ولایت فقیه از روی آگاهی و بینش
۲۴. الگوبرداری از فرهنگ فاطمی و زینبی و عاشورایی در همه شئون زندگی
۲۵. عشق به خداوند؛ «کسانی که ایمان آوردند شدیدترین محبت را به خداوند دارند.»^۱
۲۶. رضا به قضای الهی
۲۷. تسلیم نسبت به احکام^۲
۲۸. بندگی؛ «ما جن و انس را نیافریدیم مگر اینکه مرا پرستش کنند.»
۲۹. دارا بودن اخلاص
۳۰. برخوردای از تواضع
۳۱. تقویت عزت نفس
۳۲. حفظ روحیه ایثار

۱. بقره/ ۱۶۵

۲. ذاریات/ ۵۶

- ۳۳. سرسختی با دشمنان
- ۳۴. انس و مهربانی با دوستان
- ۳۵. داشتن نشاط دینی
- ۳۶. داشتن غیرت و حیای اسلامی
- ۳۷. برخورداری از حلم و بزرگواری
- ۳۸. دارا بودن زهد و سادگی
- ۳۹. داشتن روحیه حق‌پذیری
- ۴۰. حافظ هویت و شخصیت زن مسلمان

آسیب‌شناسی مسیر تداوم نهضت حسینی

۱. تهدیدات نرم و نقش زنان

پیچیده‌ترین و مهم‌ترین مؤلفه امنیت ملی در هر کشور، امنیت فرهنگی است. برای یک کشور که هویت فرهنگی آن مؤلفه اصلی تلقی می‌شود، این امر اهمیت بیشتری خواهد داشت و هر چه این حکومت، مبنای فکری و اعتقادی و الگوهای رفتاری دیگران را به چالش بیشتری کشانده باشد، تهدیدات بیشتری متوجه آن خواهد بود. گاهی تأکید بر تهدید سخت و تکیه بر توان فیزیکی است؛ (لشکرکشی، اشغال خاکریزها و سرزمین، نابودی و کشتن انسان‌ها و ویران نمودن مراکز اقتصادی) و گاهی نیز می‌تواند با به‌کارگیری قدرت نرم برای تأثیرگذاری بر اراده حریف باشد. بی‌تردید اگر فکر، اراده و قدرت روحی حریف تسخیر شود، کاربرد قدرت سخت و لشکرکشی ضرورتی نخواهد داشت. بنابراین تهدیدات نرم امروزه مؤثرترین، کارآمدترین و کم هزینه‌ترین و در عین حال خطرناک‌ترین و پیچیده‌ترین نوع تهدید به شمار می‌آید.

۱-۱. خطرات تهدید نرم

در این تهدید روحیه به عنوان یکی از عوامل قدرت ملی خدشه‌دار می‌شود، عزم و اراده ملت از بین می‌رود و یا تضعیف می‌شود، مقاومت و دفاع معنای خود را از دست می‌دهد. فروپاشی روانی یک ملت ارمغان این تهدید خواهد بود و یأس و ناامیدی سراسر کشور را فرا می‌گیرد.

۱-۲. تاکتیک‌ها

برای سرنگونی کشورها معمولاً سه تاکتیک رهنامه (دکترین) مهار، نبرد رسانه‌ای و ساماندهی نافرمانی مدنی مدنظر قرار می‌گیرد.^۱ لذا با توجه به مواردی که ذکر شد و توطئه استعمارگران که نمونه آن را در اندلس آن روز شاهد بودیم و دیدیم بدون هیچ‌گونه خونریزی به مطامع شوم خویش دست یافته بودند، بیش از پیش ترویج فرهنگ حسینی و عاشورایی و تداوم این مهم نقش بی‌بدیل خود را نمایان می‌سازد.

۱-۳. عوامل بازدارنده تهدیدات نرم

۱-۳-۱. تقویت احساس غیرت در انسان‌ها (به‌ویژه مردان)

احساس غیرت در انسان مانند پاسبانی است که باعث می‌شود نسل‌ها با هم مختلط نشوند و نسب‌ها و خاندان مشخص باشد و در مقابل تهدید دشمن واکنش نشان دهند.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «خداوند غیرتمند است و هر انسان غیرتمندی را هم دوست دارد...»^۲

درس غیرت از سیدالشهدا علیه السلام

۱. ر.ک: علی محمد نائینی، روزنامه جوان، ۱۸ آبان ۸۷

۲. اصول کافی، ج ۵، ص ۵۳۵

در روز عاشورا، وقتی دشمن دید توان مقابله با امام حسین (ع) و یاران باوفایش را ندارد، به گمان خود خواست از طریق تضعیف روحیه و جنگ روانی، امام حسین (ع) را شکست دهد. برای این کار بین سالار شهیدان (ع) و اهل بیت گرانقدرش فاصله انداخت تا متعرض خانواده آن حضرت شوند. در این هنگام حضرت سیدالشهدا فریاد زد: وای بر شما ای پیروان ابوسفیان، اگر دین ندارید و از روز معاد نمی‌هراسید، در دنیای خود آزادمرد باشید... پس شمر - لعنت خدا بر او باد - گفت: ای پسر فاطمه، چه می‌گویی؟ حضرت فرمودند: «من و شما با یکدیگر می‌جنگیم، زنان که گناهی ندارند، تا من زنده هستم نگذارید مردان سرکش و ستمکارتان به اهل بیت من تعرض کنند.»^۱

۲-۳-۱. تعمیق معرفت دینی

در برابر هجمه‌ای که می‌خواهد اندیشه و تفکر دینی را از ما سلب کند و آموزه‌های فرهنگ لیبرال دموکراسی را به محوریت اندیشه‌های اومانیستی و سکولاریستی به عنوان ایدئولوژی برتر بر ملت‌ها تحمیل نماید، تعمیق معرفت دینی ضروری و لازم است.

۳-۳-۱. تقویت بصیرت سیاسی

بسیاری از غفلت‌ها، تهدیدها و در نهایت شکست‌ها ناشی از ضعف قدرت تحلیل وقایع و فقدان آگاهی سیاسی است و تاریخ بر این مدعا گواه است. (وقایع عاشورا و به شهادت رسیدن مسلم در کوفه و امام حسین (ع) در کربلا مؤید همین مطلب است.)

۴-۳-۱. ترویج و گسترش تفکر بسیجی

از آنجایی که تفکر بسیجی بر پایه معرفت دینی و بصیرت سیاسی است، بنابراین ترویج این تفکر می‌تواند تضمینی مناسب در رویارویی با ناتوی فرهنگی باشد.

۲. رعایت نکردن حجاب و عفاف اسلامی و نقش زنان

هر انسانی دارای ارزش و منزلت انسانی و اجتماعی است. و در این میان زنان با رعایت حجاب اسلامی در جایگاه باارزشی قرار می‌گیرند. آنان با حجاب خویش ترسیم‌گر تصویر والای زن مسلمان هستند. در واقع زن مسلمان می‌داند فلسفه حجاب صیانت روحی و معنوی از جامعه است و نیز به خوبی می‌داند که از تبرج^۱ نیز نهی شده است.

زن مسلمان در سایه حجاب اسلامی است که می‌تواند به راحتی در عرصه‌های مختلف حضور یابد و نقش ایفا کند و در غیر این صورت در هر لحظه آماج حملات چشمان گناه‌آلود می‌گردد و فضای جامعه را آلوده می‌کند. در واقع می‌توان گفت کرامت انسانی زن در سایه عفاف او تأمین می‌شود.

با رعایت حجاب اسلامی است که بخشی از حق نهضت عاشورایی ادا می‌شود. چراکه در نهضت عاشورایی و در کربلا علی‌رغم اینکه اسرا دارای پوشش مطلوب و زینده‌خاندان اهل بیت (علیهم‌السلام) نبودند اما اعتراض‌کنان بر رعایت عفاف و حجاب تاکید می‌کردند. سید بن طاووس نقل می‌کند: «شب عاشورا امام حسین (علیه‌السلام) در گفتگو با خانواده‌اش آنان را به حجاب و عفاف و خویشتن‌داری توصیه کرد.»^۲ این‌ها همه مسائلی است که در شرایط بحرانی حادثه مطرح می‌شود. به راستی

۱. این کلمه در قرآن به معنای خودآرایی به منظور خودنمایی است.

۲. لهوف، ص ۱۴۲

آیا رعایت حجاب در جامعه امروز نمی‌تواند گام برداشتن در مسیر استمرار و تداوم نهضت عاشورایی قلمداد شود؟

همان‌طور که می‌دانیم در پی فرمان کشف حجاب زنان در سال ۱۳۱۳ شمسی به دستور رضا شاه بسیاری از متدینین تا شهریور ۱۳۲۰ از خانه‌های خود بیرون نیامدند.^۱

چرا که نمی‌خواستند کشف حجاب از سوی رژیم یک طرح موفقی به حساب آید و این‌گونه تداعی نشود که عمری از حجاب، عفاف و عزاداری سیدالشهدا گفتید اما بی‌حجاب هستید. لذا زنان متعهد با همه تلاش خود بی‌ رغبتی خویش را نشان دادند.

رهبر معظم انقلاب عفت زن را مایه احترام و شخصیت زن دانسته و می‌فرماید: «نباید بگذارید عفت زن که مهم‌ترین عنصر برای شخصیت زن است، مورد بی‌اعتنایی قرار بگیرد. عفت در زن، وسیله‌ای برای تعالی و تکریم شخصیت زن در چشم دیگران، حتی در چشم خود مردان شهوتران و بی‌بند و بار است. عفت زن مایه احترام و شخصیت است»^۲ و یا می‌فرماید: «هر حرکتی که برای دفاع از زنان انجام می‌گیرد، باید رکن اصلی آن رعایت عفاف زن باشد.»^۳

لازم به ذکر است منشأ بسیاری از بی‌حجابی‌ها به فرهنگ یک کشور برمی‌گردد لذا با توجه به نقش فرهنگ در سرنوشت ملت‌ها می‌توانیم بگوییم که سبب وحدت عاطفی و طراوت روحی یک ملت و نوعی از مقاومت و ایجاد احساس بزرگی، احساس اتکا به خود، احساس داشتن یک هویت مشترک می‌شود و در نهایت فرهنگ سبب سرافرازی، شکوه، افتخار و استقلال هر قوم و ملتی است.

حضرت امام^{علیه‌السلام} در خصوص اهمیت فرهنگ می‌فرماید:

۱. تاریخ سیاسی معاصر ایران، ص ۱۱۱

۲. کشف حجاب ۱-۲، (بیانات رهبر معظم انقلاب)، ص ۹۱

۳. ترنم نور، (بیانات رهبر معظم انقلاب) ص ۲۴۵

«بی‌شک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد، فرهنگ آن جامعه است. اساساً فرهنگ هر جامعه هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و با انحراف فرهنگ هر چند جامعه از بعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند و قوی باشد ولی پوچ و پوک و میان‌تهی است...»^۱

متأسفانه بسیاری از افراد و زنان مملکت ما بی‌توجه به هویت و فرهنگ اصیل خود به راحتی به دامن غربی‌ها می‌روند و نمی‌دانند آنها برای به زانو درآوردن این قشر عظیم و پرانرژی برنامه نامناسبی تدوین کردند. به طور نمونه می‌توان گفت: خبرگزاری فرانسه از قول یکی از نویسندگان فرانسوی می‌نویسد:

«نبرد علیه افراط‌گرایی اسلامی با کشتن مسلمانان میسر نیست و فقط می‌توان با به فساد کشاندن آنان به پیروزی رسید. به جای بمب باید دامن‌های کوتاه و تعدادی گوشواره فرو ریزیم، چون ضعف واقعی مسلمانان در همین جاست.»^۲

و یا مستر همفر (جاسوس استعمار پیر) می‌نویسد:

«از نقاط قوت مسلمان‌ها این است که زنانشان دارای حجابند که نفوذ فساد در میانشان ممکن نیست. باید کاری کنیم که با فریب، زنان را از چادر خارج کنیم. سپس جوانان تحریک شده و دنبال زنان راه افتاده و بستر فساد جنسی آماده شده و رواج می‌یابد.»^۳

با ذکر این نمونه و توضیحی که در بحث فرهنگ داده شد و از طرفی اهمیت بحث حجاب می‌توان دریافت که در صورت رعایت نکردن این مهم آسیب جدی و جبران‌ناپذیری بر شاکله مسیر تداوم نهضت حسینی وارد می‌شود، چرا که معتقدیم «حجاب» برای بقا و سلامت حیات خانواده، بهداشت روانی، حفظ جان،

۱. صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۱۶۰

۲. تهاجم فرهنگی و استحاله از درون، ص ۱۹

۳. خاطرات مستر همفر، ص ۱۸۱

پیشرفت علمی و ترقیات فکری جامعه لازم است.^۱

۳. تحریف‌های عاشورا و نقش زنان

یکی از آسیب‌هایی که حرکت عظیم عاشورا را تهدید می‌کند، تحریف است که همین موضوع زمینه‌های انحراف نهضت را فراهم می‌کند.

زنان جامعه اسلامی می‌توانند با افزایش اطلاعات خویش از وقایع عاشورا و آشنایی دقیق با محتوای واقعه کربلا و انگیزه‌های قیام، ریشه‌های انحراف را بشناسند تا به اصلاح برسیم و شاهد سلامت در تداوم نهضت باشیم. دکتر قاسم پورحسن عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی نیز بر همین مهم تاکید دارد. «لازمه جلوگیری از هجمه و تحریف، ارتقای آگاهی جامعه در مورد بنیان حقیقی قیام عاشورا است.»^۲ لذا وظیفه زنان متعهد ایجاب می‌کند با مقابله علیه این تحریف‌ها در حوزه‌های مختلف اجتماعی، زندگی شخصی بستگان و... هشدارهای لازم را به صورت بیان، قلم و... بدهند. رهبر معظم انقلاب نیز تاکید می‌کنند: «باید حادثه عاشورا را از پیرایه‌های مضرّ خالی کنیم.»^۳

۴. هجمه به فرهنگ و آداب اسلامی

بدون شک در راستای مبارزه و از طرفی ترویج فرهنگ عاشورایی و ادامه راه

۱. مقدمه‌ای بر روان‌شناختی زن، ص ۲۰۱ همراه با تلخیص

۲. کیهان، ۸۷/۱۰/۱۶، ص ۵

۳. ترنم نور، (بیانات رهبر معظم انقلاب) ص ۱۸۱

امام حسین (علیه السلام) افرادی با هجمه به باورها، احکام، آداب و سنن دین مانع از انجام این وظیفه سنگین می‌شوند. لذا با مبارزه علیه این هجمه‌ها در حقیقت به ندای امام حسین (علیه السلام) لبیک می‌گوییم.

زنان متدین جامعه نیز بایستی با درک صحیح از ابعاد تهاجم که همانا تهاجم به مسائل عقیدتی، اخلاقی، اسلامی، ظاهر اسلامی، مسائل هنری، ارتباط روحانیت و مردم، نیروهای حزب الهی و ولایت فقیه می‌باشد، وارد میدان مبارزه شوند و کمترین اثری که این مبارزه می‌تواند داشته باشد این است که گناه و فساد طبیعی نمی‌شود و آگاهی و مصونیت از هجوم فکری و ضداخلاقی دشمن را به ارمغان می‌آورد. و لذا در جوامعی با این خصوصیات است که تفکر حسینی رواج می‌یابد و جان‌های تشنه نفس تازه‌ای می‌گیرند.

با نگاهی به تاریخ منحوس پهلوی و به طور مثال در جشن هنر که در سال ۵۶ در مقابل چشم زائران حضرت احمد بن موسی (کاظم) (علیه السلام) و مردم مسلمان شیراز یک نمایش وقیح رابطه جنسی را به صورت شرم‌آوری در قالب هنر انجام دادند، می‌توان نتیجه گرفت که در چنین جوامعی مطمئناً راهی به سوی تداوم نهضت حسینی نیست. بلکه تنها راه ادامه نهضت مبارزه علیه این هجمه‌ها بوده و به واقع دیدیم که زنان دوشادوش مردان با همچون مفاسدی مبارزه کردند و اوج این مبارزات مردمی را در تظاهراتی که در ایام محرم صورت می‌پذیرفت شاهد بودیم.

۵. نفوذ اندیشه‌های بیگانه

بهتر است برای روشن شدن عنوان فوق اشاره‌ای کنیم به سخنان شهید مطهری؛ چرا که ایشان معتقد است اندیشه‌های بیگانه از دو طریق نفوذ می‌کنند. یکی از

طریق دشمنان، دیگری از طریق دوستان و پیروان.

روی سخن ما با بخش دوم است؛ یعنی دوستان و پیروان.

معتقدیم زنان جامعه‌ای اگر نتوانند به واسطه نفوذ اندیشه‌های بیگانه توسط دشمنان؛ راه‌های تحریف، آفت‌زدگی و عقیم‌شدن یک نهضت و یا تبدیل به مکتبی پوسیده شدن را سد کنند، لااقل دوستان و پیروان آنها دچار تحول در اندیشه، فکر و مغلوب شدن در برابر اندیشه‌هایی با علامت تقلبی اسلامی نشوند. چرا که زنان با حضور در محل‌های کار و به واسطه گسترش فناوری‌های مخابراتی و وجود ماهواره و اینترنت می‌توانند موجب هجمه بسیاری از القاکندگان انحراف‌ها و نفوذ اندیشه بیگانه قرار بگیرند. استفاده از روزنامه‌هایی که همیشه یأس و ناامیدی را ترویج می‌کنند و یا اخبار و تحلیل‌های بیگانگان را در ستون‌های خود جای می‌دهند و یا شبکه‌ای ماهواره‌ای که در لفافه سخن‌های درست، چند خبر دروغ را نیز برای تخریب باورهای ذهنی جوانان یک کشور پخش می‌کنند همه و همه می‌تواند از طریق زنان در قالب محیط منزل یا کار جلوگیری و از حدت و شدت آن کاسته شود.

لذا به واسطه همین امر کمک شایانی به جلوگیری از تحریف‌ها و تخریب باورهای دینی و مذهبی درباره نهضت‌های اسلامی به ویژه نهضت حسینی به عمل می‌آید. چرا که ما معتقدیم زن به لحاظ شرایط روحی و عاطفی، فردی تأثیرگذار در میان خانواده خویش و اقوام و دوستان است و لذا با این اوصاف به راحتی می‌تواند در یکی از مسیرها قرار بگیرد. اگر بایصیرت باشد نه تنها از طریق دوستان مورد نفوذ و هجمه فکری و تبلیغاتی منفی قرار نمی‌گیرد، بلکه سد راهی بر اندیشه‌های منفی آنها و مروج خط سیر نهضت حسینی بوده و در دشمن‌شناسی و شناخت اندیشه‌های بیگانگان نیز موفق خواهد بود. از طرفی با توجه به اینکه «نظرات شیعه به برکت پیروی از مکتب اهل بیت علیهم السلام بسی عمیق‌تر و

منطقی‌تر است»^۱ می‌تواند مبنای خوبی برای رجوع زنان به آنها و کسب اطلاعات مناسب قرار گیرد و در تداوم نهضت حسینی راهگشا باشد.

نتیجه‌گیری

نتایج حاصله از بررسی‌ها و تحلیل‌هایی پیرامون زنان و نقش آنها در تداوم نهضت عاشورا ما را رهنمون می‌کند به این مهم که هر جا زنان نقش خود را بازیافتند و به درک آنچه که خداوند در وجودشان قرار داده رسیدند، توانستند در سخت‌ترین شرایط مدبرانه‌ترین تصمیم‌ها را اتخاذ کنند.

در قبل از واقعه عاشورا نیز بصیرت و آگاهی افرادی همچون همسر زهیر و در واقعه عاشورا تیزی‌نی و درایت زینب علیها السلام در دفاع از امام سجاد علیه السلام (امام بعد از امام حسین علیه السلام) و پس از واقعه عاشورا نیز افشاگری‌های کوبنده زینب علیها السلام و دیگر همراهانش توانست نقش زن آگاه را به خوبی نمایان سازد.

بی‌شک نمی‌توان این همه را بیان کرد ولی ویژگی خاصی برای آنها متصور نبود. لذا زمان‌شناسی، تدبیر و دفاع از حریم ولایت و استفاده از همه فرصت‌هایی که به دست می‌آمد، از ویژگی‌های زنان آن عصر به شمار می‌رود.

در کنار این مسائل زنان معاصر به دلیل فضای دیگری که در جامعه حاکم است و نوع برخورد و رویارویی‌ای که متفاوت از قبل شده است، می‌توانند در همان راستا اما به شکلی دیگر قدم بردارند. هر چند در بسیاری موارد نیز نقش‌ها و الگوهای یکسانی متصور است.

زن امروز در کنفرانس‌ها و مجامع علمی شرکت می‌کند، در انجمن‌ها و شب‌شعر و... به تبیین این راه و تداوم آن می‌پردازد. و در کنار آن شبیه به زنان آن روز وفاداری، آزادی و عزت و عزت‌مداری و... را الگو می‌گیرد و به منصفه ظهور می‌رساند.

ما در این واکاوی و پژوهش دریافتیم زنان هم‌عصر امام حسین (علیه السلام) چه آنهایی که در صحنه بودند و چه آنهایی که قبل از واقعه عاشورا اقدام کردند و چه آنها که پس از واقعه در راه امام حسین (علیه السلام) قدم برداشتند، امروزه همگی می‌توانند از سوی زن معاصر به عنوان الگو در نظر گرفته شوند.

از طرفی زن معاصر نیز در صحنه‌های مختلفی همچون دفاع مقدس و یا با عملیات‌های استشهادی در فلسطین و لبنان به صورت عملی نشان داد که می‌تواند با الگوگیری از این زنان در تداوم نهضت عاشورا نقش آفرین باشد.

لذا اگر زنان مسلمان معاصر، این حقیقت را دریابند که اسلاف صالح آنها همیشه منشأ آثار و خدمات مهم در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، تبلیغی و پیام‌رسانی بودند و شخصیت ارزشمند وجود خود را درک کنند و در مسیر رهنمون‌های آن بندگان صالح قدم بردارند، بی‌شک از مهم‌ترین نتایج این عمل همانا ترویج و استمرار حرکت‌های رهایی‌بخش آنان است که البته در میان آن حرکت‌های رهایی‌بخش؛ حماسه عاشورا از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. که زن امروز با برقراری پیوندی قوی با آن، خود به اسوه آزادمنشی و رها شده از هرگونه پلیدی تبدیل می‌شود و ظلم و استبداد را برنمی‌تابد و الگوی فاطمی، حسینی و عاشورایی را ارج می‌نهد و در آن راستا قدم برمی‌دارد.

و به درستی «گرچه در آن نیمروز سرخ، در آن صحرای آتشگون، در آن کربلای «آزمایش»؛ قیام قیامت در خون نشست، ولی فریاد رسالت در عمق زمان برخاست.»^۱

پیشنهادهای و راهکارها

مخاطب: زنان و تشکلهای سازمانهای مربوط به امور زنان

۱. تلاش در جهت افزایش بینش و بصیرت دینی زنان
۲. بستر سازی برای شناخت الگوهای مناسب و تاثیرپذیری از آنها
۳. هدفمند برگزار نمودن مراسم عزاداری، گریه‌ها و ذکر مصیبت‌ها و مناقب اهل بیت علیهم السلام.
۴. شناساندن ابعاد مختلف نهضت و جلوگیری از تحریف‌ها و آسیب‌ها
۵. احیا و گسترش فرهنگ عاشورایی در میان اعضای خانواده به‌ویژه دختران جوان
۶. تقویت ایمان و بنیانهای اعتقادی زنان با تدوین و اجرای سیاست‌های مناسب
۷. استفاده از دیدگاه‌های کارشناسان در محافل علمی، سمینارها و نشست‌های چهره به چهره
۸. افزایش آموزش‌های دینی و عقیدتی در جامعه.
۹. تبیین نقش‌ها، جایگاه‌ها و عرصه‌ها، جهت اشاعه و ترویج فرهنگ عاشورایی

۱۰. شناسایی بسترهای زمینه‌ساز ترویج و استمرار فرهنگ عاشورایی و تشویق زنان برای ورود به آن بسترها
۱۱. برگزاری کنگره‌های عاشوراپژوهی با موضوعات زن و ترویج فرهنگ کتابخوانی
۱۲. تألیف کتب ارزشمند با منابع صحیح و مستند
۱۳. تقویت سازمان‌های غیردولتی (NGO) که درباره زنان و در جهت تبیین اندیشه‌های زن مسلمان با رویکرد الهی تلاش می‌کنند.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. اصول کافی، کلینی، محمد بن یعقوب، ترجمه: علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، ج ۵، چاپ سوم، ۱۳۶۷.
۳. اعیان الشیعہ، امین، محسن، تحقیق: حسن امین، بیروت: دارالتعارف للمطبوعات، ج ۱، ۱۴۰۳ ه. ق.
۴. اللہوف علی قتلی الطفوف، ابن طاووس، سید، ترجمه: عباس عزیزی، قم: انتشارات صلاه، چاپ نخست، ۱۳۸۰، و مکتبه الحیدریہ، نجف ۱۳۸۵ ه. ق.
۵. امانتداران عاشورا در بیانات رهبر معظم انقلاب، تهران: قدر ولایت، چاپ چهارم، ۱۳۸۱.
۶. بحار الانوار، مجلسی، محمدباقر، تهران: کتابفروشی اسلامیہ، ۱۳۹۸ ه. ق.
۷. پیام‌های عاشورا، محدثی، جواد، تهران: اداره آموزش‌های عقیدتی - سیاسی سپاه، چاپ چهارم، زمستان ۱۳۸۱.
۸. تاریخ سیاسی معاصر ایران، تلاشان، حسن، تهران: معاونت سیاسی نمسا [ای تا]
۹. تاریخ طبری، محمد بن جریر طبری، ترجمه: ابوالقاسم پاینده، تهران: بنیاد فرهنگ ایران، ج ۷، ۱۳۵۲، و قاهره: ۱۳۵۸ ه. ق.
۱۰. تحف العقول عن الرسول ﷺ، ابن شعبه حرانی، نجف: المکتبه الحیدریہ، چاپ پنجم، ۱۳۸۰ ه. ق.

۱۱. ترنم نور، گزیده سخنان امام علیه السلام و رهبر معظم انقلاب، گردآورنده: دارایی، محمد، تهران: اندیشه کامیاب، تابستان ۱۳۸۴.
۱۲. تعلیقه‌ها و سؤال‌های اساسی وصیت‌نامه سیاسی - الهی امام علیه السلام، شفیعی مازندرانی، سید محمد، اصفهان: فرهنگ مردم، چاپ نخست، زمستان ۱۳۸۰.
۱۳. تهاجم فرهنگی و استحاله از درون، حاجی نجاری، عباس، تهران: معاونت آموزش نمسا، چاپ نخست، بهار ۱۳۸۱.
۱۴. جدول هشتاد و هفت، داودی، عباس، تهران: معاونت روابط عمومی نمسا، چاپ نخست، ۱۳۸۳.
۱۵. چهره درخشان حسین بن علی علیه السلام، ربانی خلخالی، علی، قم: کانون نشر اندیشه‌های اسلامی، چاپ نخست، ۱۳۶۹.
۱۶. حقوق مدنی زوجین (در زمان زناشویی دائم از دیدگاه قرآن)، محقق، محمد باقر، تهران: بنیاد قرآن، چاپ سوم، ۱۳۶۰.
۱۷. حکایت کشف حجاب، تهران: موسسه فرهنگی قدر ولایت، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
۱۸. خاطرات مستر همفر، ترجمه: علی کاظمی، قم: اخلاق، چاپ چهارم، پاییز ۱۳۸۶.
۱۹. دیدگاه‌ها (منتخبی از مواضع حاج سید احمد خمینی علیه السلام) تهران: معاونت پژوهشی تنظیم و نشر آثار حضرت امام علیه السلام، چاپ نخست، [بی‌تا].
۲۰. رویارویی انقلاب اسلامی ایران با آمریکا، کدیور، جمیله، تهران: اطلاعات، [بی‌تا].
۲۱. ریاحین الشریعه، محلاتی ذبیح‌الله، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، ج ۳، ۱۳۶۸.
۲۲. زنان عاشورایی، یزدان‌پناه قره‌تیه، زهره، تهران: هلال، چاپ نخست، ۱۳۸۳.
۲۳. زن در اسلام، صداقت، علی‌اکبر، قم: نشر روح، فروردین، ۱۳۶۰.
۲۴. سیدالشهدا علیه السلام شهید اسلام (سخنرانی امام علیه السلام با روحانیون غرب تهران)، ربانی خلخالی، علی‌اصغر، قم: [بی‌تا] ۱۳۹۹ ه.ق.
۲۵. شریعه ۸، (مجموعه سخنرانی‌های رهبر معظم انقلاب)، نهاد نمایندگی ولی فقیه در دانشگاه آزاد منطقه ۸، ۱۳۷۷.

۲۶. شیعه و زمامداران خودسر، مغنیه، محمدجواد، مترجم: زمانی، مصطفی، [بی نا چاپ دوم، ۱۳۴۳].
۲۷. صحیفه نور، (مجموعه آثار امام خمینی علیه السلام)، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام، تهران: سازمان چاپ و انتشارات، ج ۸، ۱۳۷۹.
۲۸. صحیفه نور، رهنمودهای حضرت امام علیه السلام، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ج ۱۵ و ۲۱، چاپ دوم، ۱۳۷۲.
۲۹. فرهنگ عاشورا، محدثی، جواد، قم: نشر معروف، چاپ پنجم، ۱۳۸۰.
۳۰. فرهنگ لغت فارسی عمید، تهران: امیرکبیر، چاپ ۳۲، ۱۳۸۴.
۳۱. قطعات، محدثی، جواد، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ نخست، ۱۳۷۷.
۳۲. کاوش ها و چالش ها، مصباح یزدی، محمدتقی، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ج ۱، چاپ دوم: زمستان ۱۳۷۹.
۳۳. کلمات قصار حضرت امام خمینی علیه السلام، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام علیه السلام، چاپ سوم، پاییز ۱۳۷۴.
۳۴. مستدرک الوسائل، محمدحسین نوری (م ۱۳۲۰)، قم: موسسه آل البیت، چاپ اول، ۱۴۰۸ ه.ق.
۳۵. مقتل الحسین، خوارزمی، ابوالمؤید الموفق بن احمد، نجف: چاپ الزهراء، ۱۳۶۷ ه.ق.
۳۶. منظومه زینبیه، بخش جبهه و جنگ روزنامه جمهوری، تهران: معاونت انتشارات مرکز فرهنگی سپاه، چاپ نخست، ۱۳۷۶.
۳۷. موسوعه کلمات الامام الحسین علیه السلام، شریفی، محمود، قم: نشر دارالمعروف، ۱۳۷۴.
۳۸. نفس المهموم، قمی، عباس، ترجمه: محمدباقر کمره‌ای، قم: مکتبه بصیرتی، ۱۴۰۵ ق، قم: مسجد جمکران، ۱۳۷۳.
۳۹. نقش زنان در جمهوری اسلامی، فسخامی، مسعود، [بی تا]، [بی نا]
۴۰. نقش زنان مسلمان در جنگ، گروه تاریخ اسلام مرکز بررسی و تحقیقات

- آموزش عقیدتی سپاه، تهران: پیام آزادی، چاپ نخست، بهار ۱۳۶۷.
۴۱. نقش و رسالت مسلمانان در ثلث آخر قرن بیستم، مالک بن نبی، ترجمه: صادق آینه‌وند، تهران: موسسه انجام کتاب، مهر ۱۳۵۹.
۴۲. نهج‌البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، قم: پارسایان، چاپ چهارم، ۱۳۸۱.
۴۳. نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر، مطهری، مرتضی، تهران: صدرا، چاپ هفتم، بهار ۱۳۶۶.
۴۴. ویژگی‌های مردان و زنان رحمت، مدیریت فرهنگی کارکنان سپاه، تهران: بنیاد قرآن و عترت، چاپ نخست، زمستان ۱۳۸۴.
۴۵. هیئت بهشت، لطفیان، علی‌اکبر، تهران: آرام دل، چاپ اول ۱۳۸۶.

نشریات

۱. فصلنامه مطالعات سیاسی روز، معاونت سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، شماره ۲۳، بهار ۱۳۸۶.
۲. فصلنامه معارف اسلامی، قم: معاونت فرهنگی - تبلیغی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه، سال ۲۵، شماره ۶۶، زمستان ۱۳۸۵.
۳. ماهنامه آشنا، تهران: معاونت فرهنگی سپاه، سال نوزدهم، ش ۱۴۶ و ۱۴۵، اردیبهشت و خرداد ۱۳۸۷.
۴. ماهنامه پیام انقلاب، تهران: نمایندگی ولی فقیه در سپاه، شماره ۱۵ و ۱۸، مهر و دی ۱۳۸۷.
۵. ماهنامه پیشگامان، تهران: سازمان بسیج دانش‌آموزی، شماره ۳۵ و ۴۱ اردیبهشت و دی ۱۳۸۷.
۶. ماهنامه سراج بسیجی، تهران: معاونت سیاسی نمسا، سال چهارم و ششم، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۷.
۷. ماهنامه هدایت، تهران: معاونت سیاسی نمسا، ش ۳۲.
۸. نشریه آموزشی اندیشه بسیج، تهران: معاونت آموزش عقیدتی - سیاسی نمایندگی ولی فقیه در نمسا، ش ۲۲، بهمن ۱۳۸۶.

۹. روزنامه ایران، ش ۳۹۳۹، ۶/۳/۱۳۸۷.
۱۰. روزنامه جام جم، ش ۲۴۷۲، ۲۳/۱۰/۸۷.
۱۱. روزنامه جوان، ش ۲۷۲۶، ۱۸/۸/۸۷.
۱۲. روزنامه کیهان، ۲۳/۱۰/۸۷.

